

KONSONANTIZAM GORANSKIH I OSTALIH KAJKAVACA

JOSIP LISAC
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 808.62-087:808.62-4
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno : 1992-09-10
Received

U radu se obrađuje sudbina praslavenskih suglasnika u dva goranska kajkavska govora. Također se prikazuju osnovne značajke goranskoga kajkavskog konsonantizma, i to u usporedbi s ostalim kajkavcima, pa i s čakavcima i s govornicima slovenskog jezika. Izdvajaju se goranske osobine koje Gorane povezuju s ostalim kajkavcima odnosno s čakavcima.

U studiju kajkavske fonetike vokalizmu pripada mnogo bitnije mjesto nego konsonantizmu. Ipak su i kajkavske suglasničke značajke važne, štoviše, one su poslužile A. Beliću i za klasifikaciju kajkavskoga narječja (A. Belić 1929), ali bez uključivanja goranskih govornika te skupine dijalekata. Također i pri raspravljanju o glasovima u goranskih kajkavaca konsonantizmu ne pripada niti približno tako važno mjesto kao vokalizmu, ponajprije zbog toga što su među pojedinim punktovima razlike u konsonantizmu manje od razlika u vokalizmu. Konsonantizam goranskog dijalekta i manje odstupa od pretpostavljenog prosjeka u hrvatskosrpskim dijalektima. Nema ipak dvojbe o potrebi sustavne obradbe barem nekih goranskih idioma (ovom prilikom govora G. Turni kod Delnica i samih Delnica) i njihove usporedbe s kajkavskim konsonantizmom uopće, pa i obuhvatnijeg komparatističkog pristupa.

U t u r n a n s k o m govoru sustav je sljedeći:

S o n a n t i

v			m
	l	r	n
j	ǰ		ń

Š u m n i k o n s o n a n t i (turbulenti, opstruenti)

p	b	f	
t	d		
c		s	z
č	(ž)	š	ž
k	g	x	

Sonant /j/ realizira se kao neslogovno *i*; u ovom radu ispred vokala (ako se ne radi o diftongu) pišem *j*, a iza vokala pred pauzom i ispred suglasnika *i*. /V/ je labiodental što se ponaša kao sonant ispred vokala a inače kao šumnik, dok se /r/ realizira i specifično u sklopu slijeda $\partial + r$. /Č/ je nešto mekše od uobičajenoga štokavskog *č*, a jednako tako i /ž/ od štokavskoga /ž/. /X/ je određeni velarni spirant s tjesnacem na mjestu zatvora *k* i *g*. Važno je naglasiti da je /ž/ marginalan fonem, tj. on ne pripada minimalnom sistemu ili centru sistema nego maksimalnom sistemu odnosno periferiji (Ž. Muljačić, 1972, str. 146-147). Zato taj fonem i stavljam u (oble) zagrade.

Konsonantski sustav delničkoga jezičnog sistema je sljedeći:

S o n a n t i

u			m
v			
	l	r	n
j	(l)		(ń)

Š u m n i k o n s o n a n t i (turbulenti, opstruenti)

p	b	f	
t	d		
c		s	z
č	(ž)	š	ž
k	g	x	

Fonem /u/ neslogovno je *u*, /j/ je neslogovno *i* te se u ovoj studiji upotrebljava kao *i* u primjeru turnanskoga govora. Svi ostali zajednički fonemi izgovaraju se uglavnom kao u turnanskom govoru. Fonem /ž/ marginalan je fonem. Marginalnim fonemima možemo smatrati /l/ i /ń/ s obzirom na to da se danas nerijetko govori *učite*¹ ili *ińe*, što je svakako novom pojavom.

2. Što se tiče najosnovnijih pitanja *d i s t r i b u c i j e*, najprije ističemo da svi pojedinačni konsonanti dolaze u inicijalnom, medijalnom i finalnom položaju, osim zvučnih ostruenata i sonanta /v/ u delničkom govoru, koji se u posljednjespomenutu položaju ne pojavljuju. Zvučni opstruenti (Delnice: *rijet* "red", Turni: *mla:t* "mlad") tako se, osim u kajkavaca, ponašaju i u mnogih sjevernih čakavaca (P. Ivić, 1968, str. 18; Isti, 1981, str. 73) i u većini slovenskih govora (T. Logar, 1975, str. 14). U dva analizirana govora, kao i gotovo svagdje drugdje u kajkavaca, /v/ se u dočetnom položaju (Delnice: *zdráf*, Turni: *gòtof*) i ispred bezvučnih suglasnika (Delnice: *òufca* "ovca", Turni: *ò:fsa* G. sg. "ovsa, zobi") ponaša kao opstruent. U poziciji ispred /m/ i /b/ na početku riječi /v/ se praktički ne pojavljuje; realizira se *x* (Delnice: *xmòri se* "umori se", *xmòrt*

¹Kako u goranskim kajkavskim idiomima nema intonacijskih opozicija, kratki akcent označen je znakom iznad naglašenog vokala (*laxak* "lagan") dok je dugi akcent označen dvotočkom iza naglašenog vokala (*la:xka* "laka").

"umrijeti", *xbýt* [*Ybýt*] "ubiti"; u Delnicama se sporadički čuje i *fbýt* [sa zvučnim alofonom *f*] "ubiti" i *vmòriy* "umorio"; Turni: *xmít* "umiti"; *xmo:ri se* [moguće je i *fmo:ri se*] "umori se", *xbít* [*ybít*] "ubiti"; čak sam u Turnima zabilježio *x Mèriky* "u Americi). Međutim, ispred /č/ umjesto /x/</w/ govori se /š/: Delnice (*ščièera* "jučer"), Turni (*šče:ra* "jučer"). Inicijalno /v/ također često otpada: Delnice (*zièy* "uzeo", *sè* "sve"), Turni (*sà/vàs* "sav", *dò:vəc* "udovac"). U oba govora fonem /v/ ne stoji u istom slijedu iza šumnika a ispred *r* ili *ər*: *sra:ka* (Turni) - *štərty* "četvrti" (Delnice). Ispred /b/ i /p/ /m/ prelazi u /n/.

U dočetnoj poziciji prelazi /m/ u /n/ u nepromjenjivim riječima i u nastavcima, što je karakteristikom većine goranskih kajkavaca, svih osim onih u Ravnoj Gori i u Lukovdolu i okolici, a ta promjena zahvaća i znatan dio slovenskoga jezika: Slovensku Benečiju, Reziju, Kras, slovenski dio Istre, Prlekiju, Prekmurje, južnu Belu Krajinu (T. Logar, 1975, str. 14; isti, 1978, str. 26-28, 30-31), čakavce (M. Moguš, 1977, str. 79-82), dio štokavaca i mnoge govornike slovačkog jezika (F. Ramovš, 1924, str. 88). Dakako, ispred /k/ i /g/ izgovara se alofon fonema /n/ koji označujemo kao [ŋ], a javljaju se i drugi alofoni toga fonema koji ima niz alofona. Napominjem i to da *ə + r* ne dolazi iza /c/ (što je često i u čakavaca), usp. P. Ivić, 1968, str. 21, jer u primjeru *čjerkof* (Delnice), *ce:rkof* // *ce:rkva* (Turni) imamo drugačiji polazni oblik, a *č* se čuva ispred *ə + r* (*čərf* "crv" - Delnice, *čərn* "crn" - Turni). Ovdje se o distribuciji izlaže sasvim sažeto, jer će odgovarajuće značajke biti vidljive i iz povijesnog izvoda te još više zbog toga što se one umnogome poklapaju sa stanjem u mnogim drugim kajkavskim govorima koje je već u literaturi prikazano, osobito u P. Ivić, 1968. i u P. Ivić et al., 1981. U tom smislu još dodajemo da se u pravilu ne ostvaruju početne skupine ploviz + ploviz (Delnice: *tica*) i ploviz + frikativ (Turni: *šeni:ca*), no izuzetak je skupina tk- (*tkāt*, oba punkta).

Povijesni izvod

l

3. Kao supstituit praslavenskoga fonema *l* u T u r n i m a se izgovara srednje *l* (dentalni lateral), i to pred svim vokalima, redovito pred neprednjima i u većini primjera pred prednjima: *glu:x*, *bla:to*, *lo:f* "lov", *lopa:ta*, *kobi:la*, *mle:ko*, *la:čən* "gladan", *lāxič* "lakat", *lāxak* "lagan", *əblak*, *člɔ:vik*, *blāgu*, *le:t* "led", *li:pa*, *čē:lo*, *lę:šnik* itd. No dočetni i antekonsonantični *l* daje (preko u) *v*: *vðv* "vol", *stðv* "stol", *ba:v* "bojao", *pistov* "pustio", *stra:šov* "uplašio", *pi:v* "pio", *dðv* "dol", *dðv* "stavio", *so:v*, "sol", *tðpov* "topola" (novije: *topo:la*)², *žē:vc* "žalac", *pa:vc* "palac", *stɔ:vc* "stolac" itd. U tim primjerima *v* je dobiveno od *u* prema kosim padačima (usp. F. Ramovš, 1924, str. 41 i d.). Ovamo pripada i primjer *ze:vəncə* (<*zelbnica*) "voda od zelja". Mogući su i dubletni oblici:

²Zanimljivo je da se u Draguču kaže *tupof* (P. I v i ć, 1961, str. 199). Usp. prsl. *topol(j)al/topolb*. - U ovom se prilogu pri obradbi konsonantizma goranskih kajkavaca najprije u načelu donose najobičniji, svakodnevniji primjeri, a zatim oni posebno interesantni.

vȳdro(v) "udario", pȳtro(v) "pogazio", xȳ:do(v), zaslȳ:žo(v) i sl., a također sam redovito bilježio i pu: "polovica", nastalo uslijed asimilacije zatvorenoga o i -u od -l.

O postojanju velarnoga l u prošlosti jasno svjedoči primjer na:loš "specijalno; slovenski nalašč", s prijelazom kratkoga u u o. Analogijoni tumačimo -l u potvrdama de:kəl G. pl., ži:l G. pl., ali se u istom padežu kaže npr. ku:v "kolā". Riječ spəl ne bi se mogla smatrati dijalekatskom, a promjenu l > v nalazimo i u primjeru ga:vge (njemački Galgen)³. Još navodim potvrde lōntar "oltar", o:rgəlcε "usna harmonika", kozȳ:vc "slovenski kozolec, drvena naprava za sušenje usjeva", bārivc "omanje nosivo bure".

Prema prsl. *tl i *dl bilježimo očekivane rezultate plēv "pleo", plε:ly "pleli", ši:lo, sa:lo, kri:lo itd. No od *tʌl i *dʌl imamo mēlla i sε:dlo.

U ponekom primjeru l se ispred i u intervokalskoj poziciji palatalizira: si:ly my se "žuri mi se", fa:lyn "hvalim", be:ļov "bijelio", zapa:ly "zapali" imperativ, cvi:ļov "cvilio", mo:ļi "moli", debe:ļit se "debljati se".

U primjeru ru:žyt fāžon "kruniti grah" došlo je do promjene l > r.

Skupina l + bj daje j: ze:ļε, vεse:ļε, što je u kajkavaca izvan Gorskoga kotara sasvim rijetko (A. Šojat, 1969-1971, Kaj, 2/1969, br. 10, str. 70).

Dodajem i primjer De:nce "Delnice", kao i potvrdu ku:ca "kolica".

U D e l n i c a m a na mjestu prsl. l ispred prednjih vokala redovito imamo l, za koje se u literaturi (Vida Barac-Grum - B. Finka, 1967, str. 434; B. Finka 1974, str. 37) navodi da se izgovara kao subdentalni lateral. Ipak, taj izgovor se razlikuje od tzv. kajkavskoga l (usp. o kajkavskom l u: D. Brozović, 1963, str. 103). Primjeri za l: plēu, "pleo", slyze:na "slezena", žlējp "žlijeb", liēt "led", lēis "građa", lēivy "lijevi", xlēibəc. Palataliziranje l rjeđe je no u Turnima (muōly "moli" npr., ali zap:ily "zapali"). Ispred neprednjih vokala (tzv. "švapanje", usp. J. Rigler, 1961-1962), na kraju riječi i ispred konsonanata obično dolazi u: kōbiya "kobila", dēivan "radim", ōbvak "oblak", dya:ka "dlaka", ua:je "laje", žbiēya "pčela", xuōja "jela", uāku "lako", žu:uəc "žalac", gu:žovyna "staklo", guāvnik "češalj", ōurov "orao", vōu "vol", gōu "gol", dixay "disao", zgūbyu "izgubio"; pauca G. sg. "palca". No nisu rijetki primjeri čuvanja l ispred neprednjih vokala, s time da danas u pogledu toga čuvanja već ima dosta neujednačenosti: ōlofka, kola:čof (jedan od mojih informatora ističe kako tu ne dolazi do promjene jer bi se tada moglo misliti na kovače), lōuza "porušena šuma, obično jelovina; može se tako reći i za vinovu lozu", ta:stavycā, kla:s, lābut, topuōla, glūx, lōuf, lōuvəc (ali uōvyn "lovim"; lōuf će vjerojatno biti novije, usp. R. Strohal, 1901, str. 203: uov). Sve su to novije riječi (u određenom sistemu), još neadaptirane. Dodajem ovdje i primjer ža:kəl "vreća" s -l na kraju riječi ili piētlar "prosjak" s l ispred a. U primjeru npr. Tū je blyo "To je bilo" u je sasvim neizrazito, a u potvrdama ūi "loj", ōja G. sg., pūi "plot", kōpku "klupko" došlo je do vokalske asimilacije

³Selo nedaleko od Brod Moravica Novi Lazi neslužbeno se zove Ga:vgoovo; u Brodmoravičkom kraju kaže se i kiēvdār (njemački Keller), dok se u Turnima govori ke:ndār a u Delnicama kiēndār (usp. t. 16). Prema tomu je S t r o h a l o v zapis (1903a, str. 145: kēlder) posvema nevjerođostojan.

odnosno do prijelaza praslavenskoga *o* u *u* (no danas je i *kōpko* i *kōpka* sasvim obično).

Promjena *-l* u *-u* u Delnicama je u G. pl. češća no proces *-l>-v* u Turnima (*kūu* "kōlā", ali *igəu* "igala" prema turnanskomu *igəl*).

Navodim posebno primjere *uōrgəlcε* "usna harmonika" i *Dēiuəncε* "Delnice".

Dodajem i primjere s prsl. *tl, *dl, *tʌl, *dʌl: *gəryu* "grlo", *molitva*, *mēitva* (zabilježio sam i *mēitla*, ali to bi moglo biti novije?), *se:duo*.

U sekundarnoj skupini *l + bj*, kao i u Turnima, dolaze rezultati uglavnom isti (v. t. 4) kao i za prsl. *lj*: *vesēili*, *zūjile*.

Dodajem da se delnički kaže *kobq:sa*, a u Turnima *kloba:sa* "kobasica", delnički (kako smo već napisali) *kōpku//kōpko//kōpka* "klupko" a turnanski *klōpka*.

Asimilacijom je dobiveno *bərdunə:ry* "bordunali, velike grede".

lj

4. Prema prsl. *lj* (nakon prsl. jotovanja *l*) u T u r n i m a izgovara se i *l* i *l*: *me:lən* "meljem", *po:lε*, *nede:lə*, *vo:lə*, *kra:l*, *žu:l*, *xmēl*, *m:lc* "moljac", *kru:ļov* "krulio"; *sli:va*, *klu:č*, *klu:n⁴*, *lidi*, *ko:kəl* "kukolj", *lūcky* "tudi", *čēlust*, *plūvənt* "pljunuti", *ka:šlat* "kašljati", *plu:ča* (prsl. *pljutja//plutja*). Postoji i primjer *bāizlat*, slovenski *bezljati* (Delnice *bəizlat*).

U delničkom govoru u najnovije vrijeme oveći broj dobrih dijalektnih govornika izgovara primjer poput *učitel* ili *učitelica*, ali je tu utjecaj standardnog jezika očit; ipak se često čuje *učitelica*, *učitel* ili *učitelof* G. pl. i sl. Supstituti praslavenskog *lj* ili su depalatalizirani (*plūča*, *čēlust//čēlust⁵*, *lidi*, *mouləc* "moljac", *klūč*, *sliva*, *čelat* "čeljad", *plūfkat* "pljuvati", *ka:šəl* "kašalj", *kuōkəl* "kukolj") ili je došlo do metateze: *vōjla* "volja", *nede:lə*, *po:lil*, *krq:il* "kralj", *strēila* "strijelja" 3. l. sg. prezenta. To ujedno znači da je Strohalovo (1903a, str. 135) bilježenje (npr. *vūojlja*) slabo uspješno. *L* od *lj* ne mijenja se ispred neprednjih vokala.

r

5. U Turnima praslavenskom *r* odgovara fonem *r*: *ždre:bəc* "ždrijebac", *prāk* "prag", *mre:ža*, *reše:rov* "raširio", *bərzo*, *zərno*, *stre:xa* "krov" (kaže se i *krōf*), *dre:t* "raditi oko svinjskog mesa nakon klanja, derati", *črivu*

⁴U posljednja dva primjera vjerojatno se radi o gubljenju palatalnosti ispred *u*, a bilo je važno i *č*, *n* (usp. F. R a m o v š, 1924, str. 63).

⁵U rječniku u K e z e l e o v u delničku prozu (1984, str. 82) dolazi primjer *čēlust*, a to bi bio jedan od iznimnih primjera (kao *sāpūn* uz *žājfa*) u kojima se *ū* nalazi u danas nenaglašenim slogovima. Moj dijalekatski delnički zapis uz *čēlust//čēlust* glasi i *lātuka* (*Zāpny lātuke* "zatvori usta"; usp. P. S k o k, 1971-1974, II, str. 265). Sjećam se kako se u Turnima govorilo *lātōky* N. pl. *Lātōke* je zabilježeno u okolici Pazina (P. l v j é, 1961, str. 210). Usp. i F. B e z l a j, 1977-1982, II, str. 122. U svezi s gradišćanskim Hrvatima usp. i G. N e w e k l o w s k y, 1982, str. 262.

"crijevo", *čre:šna* "trešnja", *žre:t* "žderati", *žarja:fka* "žeravica"⁶. U ponekom primjeru došlo je do disimilacije, uglavnom u posuđenicama: *ro:ʃ* (njemački *Rohr*), *dezent:e:rʃ*/*dezent:e:r*, *dezent:e:rat*, *mānrat se* "mučiti se". No u potvrdi *gra:bār* "grab" (ali u Delnicama *gra:pʃ*/*ga:bār*) nije došlo do disimilacijskog ispadanja *r*, ali se je ta promjena odigrala u primjerima *svē:dār* "svrdlo" (<*svr ēdr ʷ*) i *čes* "kroz". Još je vrijedno navesti primjere *livo:rverʃ*/*lyvo:rverʃ*/*livo:rver* "revolver", *brāt - bra:ta* G. sg., *čm̄ərl* "bumbar" (<prsl. *čbmr1b*), *m̄ərmrat* "mrmljati", *celi:nka* (ali glagol *c̄erat*) "mokraća", *gra:bliščē* "grabljište" (Delnice: *gra:bliščē*), *štu:ca* (*štu:ca kru:xa*; u Delnicama: *štūca*), *šp̄ərxet* (njem. *Sparherd*).

Delničku situaciju ilustriramo sljedećim primjerima: *ždr̄ēib̄əc* "ždrijebac", *ob̄ərvē*, *sr̄ējda*, *ra:st*, "rasti", *ḡəru* "grlo", *p̄ərstaj̄n* "prsten", *əurou* "orao", *povr̄ējsuo* "povez kojim se vezuje žitni snop". Zanimljivo je da se delnički kaže *je:rmȳn* (prsl. *remy*; u Turnima se govori *re:m̄en*), *žarja:fka* "žeravica", *kr̄unpyr* (osjetno rjeđe *k̄unpyr*), *rūəl*, *dezent̄īerat*, *sv̄ēid̄ər*, *brāt - bra:ta* G. sg., *ra:zlei* "razred" (turnanski: *ra:zlei*, ali danas su već i delnički i turnanski primjer arhaizmi), *l̄evyr* "revir", *lev̄ərver* "revolver", *fl̄a:t̄ər* "fratar", *cer̄ānka*, *špūəlarca* "žena s prezimenom Šporer", *f̄ərf̄lat* "puno govoriti", *bonbadīerain̄e* "bombardiranje", *čes* "kroz".

Još uvijek, ali vrlo rijetko, u oba se punkta može čuti i kontaminirani oblik *pres* u značenju "bez"; obično je *bes*.

rj

6. U Turnanskom govoru praslavensko *rj* (odnosno jotovano *rʹ*) raspalo se na *r + j*, osim na koncu riječi gdje je *rʹ* otvrdnulo te još u nekim primjerima u kojima je djelovanjem analogije dobiveno *r*. Evo primjera: *bo:rja* "bura", *mo:rje*, *st̄orjen* "napravljen", *o:rjen* "orec", *še:rje* "šire", *go:rje* "gore" komparativ, *zgovorje:no* "izgovoreno", *reše:rjen* "raširen", *podv̄orjen* "počašćen", *ko:rjetina* "kokoške meso", *ška:rje* "škare". Govori se također *dina:rja* G. sg., *kronpe:rja* G. sg., *kronpe:rjeva pale:nta*, *pape:rja* G. sg., ali je zbog morfološkog izjednačavanja danas osjetno običnije ili obvezatno *gospodu:ra*, *do:xtora*, *veče:ra*, *veče:ramo*, *odgova:ra*. Dakako, redovno je *zidar*, *m̄ihor* "mjehur", *več̄er*, *ca:r*, *xo:r* "tvor", pa i *zida:rsky* (dakle, ispred konsonanta).

U Delnicama primjeri sa slijedom *-rj-* nešto su rjeđi nego u Turnima: *b̄j̄örja*, *ška:rje*, *ūörje* "ore", *podv̄orje:na* "počašćena", *gūörje* "gore" komparativ, *pob̄īerje* "bere". U mnogim primjerima bilježimo *r*: *xūər* "tvor", *ž̄īer* "žir", *več̄yr* "večer" i slično te *m̄öri* "more", *več̄īera*, *z̄öura* (običnije *j̄ütro*) "zora", *dina:rof* G. pl., *kr̄unpīera* G. sg., *papīera* G. sg., *kr̄unpīerova palj̄enta* te *ca:rsky*.

⁶U toj riječi dobivena je sekvencija *-rj-* od *r* uslijed zamjene sufiksa *-avo-* sufiksom *-javo-*; ne radi se, dakle, o kontinuantu prsl. *rj*. Usp. F. R a m o v š, 1924, str. 74.

n

7. Prema praslavenskom *n u t u r n a n s k o m* jezičnom sistemu govori se *n*: *nišče* "nitko", *šeni:ca* "pšenica", *nede:ja*, *nēbul/nēbo*, *gne:zdo*, *sne:k*, *o:gañ* "oganj", *so:nce*, *xra:nyt*, *vu:na*.

Osim što navodimo te potvrde razmotrit ćemo još poneki zanimljiv primjer. Tako je u riječi *na:dərja* "njedra" od prsl. *wəñ-ēdra* došlo do krivog rastavljanja (P. Skok, 1956, str. 237; F. Ramovš, 1924, str. 98-99) uslijed shvaćanja da je *-n* sastavni dio glavnog dijela riječi. Ispred velara *k n* u ponekom primjeru daje *ñ*: *osta:ñky* "ostaci", *stràñsky*, ali se iza *g* ne mijenja: *gni:v*, "gnjio", *gne:zdo*. Od njemačkoga *Kunst* dobiveno je *kūmst* (usp. F. Ramovš, 1924, str. 89), a od *numero lūmyr* "broj"⁷. Sekundarni nazal dobiven je u zapisima *šte:nge*, *špance:rat* (srenjovisokonjemački *stege*, njemački *Stiege*, njemački *spazieren*), *māncat* "ispirati rublje" (usp. P. Skok, 1971-1974, II, str. 368) te *potōnplat* "staviti potplate" (njemački *doppeln* "podvostručiti").

Od sekundarne skupine *n b j* uglavnom je dobiveno *ñ*: *peče:ñε* (češće se kaže *peče:nka*), *spāñε*, *i:ñε* (<prsl. *inbjb*), *kāmañε*, ali i *kūxina* "kuhinja". Isti je rezultat i u primjeru *pārstañ* "prsten" (<prsl. *pbrstenb*), a također i *ja:ñc<(j)agnε*. Dodajem i primjere *raǰžəñ* (<prsl. *oržbnjb//nb*) i *teǰdni* "prošlog tjedna".

I u delničkom govoru stanje je slično: *strā:na*, *dygəñ*, *syāñ* "slan", *pōuñ* "pun", *gōuñyū* "gonio", *nišče* "nitko", *kōuñəc*, *kōryñ* "korijen", *žīənska*, *cēina*, *nūč* "noć", *niǰt* "nokat", *keǰdəñ* "tjedan".

Od sekundarnoga *n b j* dobiveno je *ñ*, iznimno *n* i *ñ*: *spāñi* "spavanje", *račyñ:inε*, *kamēñi* "kamenje", *pisajñε*, ali *kūxyna*, *iñε*.

Slično stanju u Turnima, i u Delnicama bilježimo *nā:dərje*, *lūmεr*, *šījəngε*, *tūnplat*, *špānciərat*, a također i primjer *trīñfus* "tronožac uz ognjište" (njemački *Dreifuss*, bavarski *drifuez*, starovisokonjemački *drifuz*; usp. F. Ramovš, 1924, str. 103; P. Skok, 1971-1974, III, str. 501). Delnički se također kaže *gnēst*, *gnēǰzdo*, zatim *pārstañ*, *jāñəc*, *raǰ:žəñ* "ražanj", *aǰzəñpōuñar* "željezničar" (njemački *Eisenbahner*).

nj

8. Kontinuant praslavenskog *n j* (tj. *ñ* nakon jotovanja) u *T u r n i m a* je dvojak, *ñ* i *n*. Evo primjera u kojima je *ñ* sačuvano i u kojima je došlo do depalatalizacije: *kōñ*, *mē:ñat* "mijenjati", *la:ñsky*, *pa:ñ*, *ko:ñsky*, *ni:va* "njiva", *škrīna*, *čre:šna* "trešnja", *sirđitinal/syrđitinal/serđitina*. Od *sʔn-ijmb* (F. Ramovš, 1924, str. 98-99) u Turnima je dobiveno *š ni:n* "s njim", gdje prijedlog *š* govori o tome da je u prošlosti tu bilo *ñ*. Redovito se govori *nε:ga*, *nε:my* "njega, njemu". Usp. o tome odnosno o stanju u starocrkvenoslavenskom u: J. Hamm, 1974, str. 110, gdje se govori o procesima kao *sʔn-imb>sʔn-nimb*.

⁷Obično se misli na kućni broj, ali se i za kućni broj danas uglavnom redovno kaže *brđi*.

Delničko stanje u načelu posve je podudarno s turnanskim: gdje je u Turnima *n* u Delnicama je *in*, a *n* imamo u istim primjerima: *kūjnsky* "konjski", *pa:in* "pañj", *uājnsky* "lanjski", *mŷjna* "mijenja", *kōiny* "konji", *kōin*; *niva*, *škrina*, *kūxyna* "kuhinja", *knīga*, *š nīn/lš nŷn* "s njim", *nε:ga*, *nε:my*.

Primjeri kao *sumlivo* (Turni: *sūmlivo*) još se mogu čuti u oba punkta.

m

9. Praslavensko *m* najčešće je nezamijenjeno u t u r n a n s k o m govoru: *sm̄rt*, *m̄rtof* "mrtav", *mōčai* "šutjeti", *mēja* "međa", *me:ʎen*, *mε:sto*, *mrās*, *moli:tva*. No do promjene završnoga *-m* u *-n* došlo je u nepromjenjivim riječima i u nastavcima: *gle:dan*, *pāxan* "guram", *ska:čēn*, *je:n* "jedem", *ce:pan* "cijepam", *popra:vlan* "popravljam", *s paida:šon* "s prijateljem", *z vro:čin žele:zon* "s vrućim željezom", *o:sən* "osam", ali *sa:m*, *gōrm*, *du:m* "dom". Posebno ističem da se govori *sra:n* "sram" (*Mε:nε je sra:n*)⁸. I središnje *-m* može se promijeniti u *-n*- ispred konsonanata: *zānka*, *krōnpyr*. Od *mn* utjecajem susjednoga *d* (asimilacija) ili zbog asimilacije *mn* u *n* dobiveno je *sēdnaist* "17". Posebno još spominjem riječ *māñək* "punoglavac".

U delničkom govoru nalazimo isto stanje: *mēxak* "mekan", *mēsū*, *mēsoc*, *mra:k*, *misoū* "misao", *zīma*, *mōzək*, *muōš* "muž", *mōgua* "magla". Prijelaz *-m* u *-n* također je isti: *pε:čyn* "pečem", *z nožičən* I. sg. "nožem", *sīdin* "sjedim", *lēžin* "ležim", *verōvan* "vjerujem", *sīdēn* "7", *səñ* "ovamo", *griēn* "idem", *s prāscən* I. sg. "sa svinjom", ali *dīm*, *kūm*, *xq:m* "orma", *dūm* "dom". U Delnicama zabilježio sam i *sra:n* "sram", *krūnpyr* (koji put čuje se i *kūnpyr*), *zānka* "zamka", *sēdnaist* "17".

Izdvajam primjer *mōgəc* "punoglavac", a dodajem i primjer *vŷndar* (<*wem-da-že*), bez obzira na to je li postao od toga praslavenskoga stanja ili od *viny-že* (usp. F. Ramovš, 1924, str. 88, 221; P. Skok, 1971-1974, III, str. 575-576).

w

10. U T u r n i m a za praslavensko *w* ispred vokala, zvučnih opstruenata i sonanata izgovara se labiodental *v*, a ispred bezvučnih opstruenata i na kraju riječi javlja se labiodental *f*: *vēsēv* "veseo", *ve:ra* "vjera", *vūk*, *tra:va*, *visok*, *dō:vəc* "udovac", *xva:lyn* "hvalim", *vō:da*, *vu:na*, *zvq:n*, *kra:va*, *na:vdat* "nadavati; smoći", *vla:čyt* "vlačiti", *vlečēn* "vučem", *vra:k* "vrag"; *ō:fca*, *ō:fsa* G. sg., *ži:f* "živ", *zdrāf*, *pōtkof* "potkova", *čērf* "crv", *bērf* "brvno" itd.

U brojnim primjerima (u slijedu šumni suglasnik + *v* + *ər* ili *l* te u slijedu inicijalnog *lv* ispred suglasnikā) *v* se gubi: *pōsot* "posvuda", *pra:šat* "pitati", *tō:rək* "utorak", *dovi:ca* "udovica", *spe:* "opet", *la:s* "vlas", *la:dat se* "vladati se" (arhaizam), *na:loš* "specijalno", *sle:č* "svući", *ōblyč* "obući", *stō:rit* "napraviti, stvoriti", *tērt* "tvrđ", *štērtŷ* "četvrti", *sērbyl* "svrbjeti", *xra:st* (<prsl. *xworst* ʔ),

⁸Utjecaj analogijskoga *-m* u tom je primjeru slab jer se obično govori imenica *sramō:ia*.

sê "sve", *zago:zda* "klin za učvršćivanje", *ja:zbəc* "jazavac", *sra:ka* "svraka"⁹. U primjeru *A:idišče* (<*Ajdovišče*) "omanji predio ponad Turni" došlo je do zamukivanja intervokaličnoga *v*, a u potvrdi *zdəxənt* "izdahnuti" obamro je dio prefiksa *wəz-*, što se dogodilo i u primjeru *sne:tyt* "upaliti vatru".

Prema praslavenskom *domowə* govori se *dəmux*, a djelovanjem disimilacije *x* je (ispred /*m*/ i /*b*/) i refleks *w* dobivenog od *u-* [*xmrəv* "umro", *xməkny* "makni" imperativ, *xmūt* "umiti", *xbəv* "ubio", *xmo:ri se* "umori se"; zabilježio sam, kako sam već napisao (t. 2), i *x Məriky* "u Americi", dakako od *wə*]. Od *wəčera* preko oblika *s x* dobiveno je ispred /*č*/ *šče:ra* (t. 2). U primjerima *fkrəst* "ukrasti", *fṭə:pit se* "utopiti se" i *f pəsy* "u psu" *v* je asimilacijom po zvučnosti pred bezvučnim opstruentima prešlo u *f*. *F* je dobiveno i u primjerima *fa:la* "hvala" i *fa:lət* "hvaliti".

Germanizam *štivra* (Turni i Delnice) bez prijelaza je u *b* (v. P. Skok, 1971-1974, III, str. 414).

U delničkom govoru supstituti praslavenskog *w* su sljedeći: *v* se izgovara ispred vokala, zvučnih opstruenata i sonanata, a *f* ispred bezvučnih opstruenata i na kraju riječi: *vūš*, *və:s* (*Griən və:s*), *krə:va*, *dərvu*, *kvə:s*, *kopriva*, *cvəu*; *vəg:snyt* "ugasiti", *vra:cau* "vraćao", *zdrə:vje* "zdravlje"; *mūšof* G. pl., *čərf*, *gətof*, *bərf* "brvno", *zdrəf*, *krif*, *əufca*, *pljəčyn* "pljujem", *fcəjno* "jeftino", *əufsa* G. sg.

Često se *v* gubi: *uə:s* "vlas", *dovica*, *zdignyt* "dignuti", *zagūzda*, *xrə:st*, *sē* "sve", *sərp*, *srg:ka*, *sərbyt* "svrbjeti", *štərtv* "četvrti", *tərdu* "tvrdo", *stəryt* "stvoriti", *sləič* "vući", *spjē* "opet", *ziəg* "uzeo", *knəzdox* "nizbrdo".

U Delnicama zabilježio sam (u već registriranim situacijama) *dəmux*, zatim *xməru* "umro", *xməkny* "makni" imperativ; *xmūt* "umiti", *xbūt* "ubiti" (iznimno *fbūt*), zatim *ščiəra*, *fcuəpau ga je* "ubio ga je", *fkrəst*, *fṭič* "udijeva", *fṭə:pla se* "ulapa se", *fa:lən* "hvalim".

U primjerima *zgūn* "zvono", *zgəni* N. pl. nalazimo promjenu *v>g*.

f

11. Kako je poznato, *f* se u praslavenskom izgovaralo posve iznimno, i to u onomatopejama (F. Ramovš, 1924, str. 162; J. Vuković, 1974, str. 197); u takvim se riječima izgovara i danas, npr. *fərfrašt* "površan, lakomislen" - *Turni*, *fərflat* "puno govoriti" - *Delnice*. Inače *f* dolazi u posuđenicama: *Turni* (*fadumənt* "temelj", *še:farka* "kutlača" - njemački *Schöpfloffel*, *fərtal* "četvrt", *ku:fər* - njemački *Koffer*, *fa:kla* "baklja", *fənt* "momak", *fəkin*, *fe:la*, *fe:ringa* "zavjesa", *fərt* "neprestano", *kla:nfa*), *Delnice* (*kūfər* njemački *Kupfer*, *trinfus*, *fənt*, *fəkin*, *fəila*, *pantəufly* - njemački *Pantoffel*, *fliətən* "okretan, brz"¹⁰, *fəin*). Za srednjovisokonjemačko *vürtuoch* (F. Ramovš, 1924,

⁹ U prsl. ta imenica glasila je *sorkallsworka* (*Voprosnik Obščeslavjanskogo lingvističeskogo atlasa*, str. 31, 79). Za određeni bilabijalni fonem obično se upotrebljava *v*; ja sam se odlučio za *w*. Usp. D. Brozović, 1977, str. 61-62.

¹⁰ Ipak se češće kaže *nariədən* i donekle *fläisik*. U Turnima se govori *fle:tən*, *nare:dən*, *fläisik*.

str. 238) u Turnima se kaže *fo:rtof*, a u Delnicama *füortof* "pregača". Usp. i P. Skok, 1971-1974, I, str. 513.

Ističem da se prema njemačkom *Luft* "zrak" govori *lüxt* (oba punkta, osobito u značenju "visoko"; Turni - *v lu:xy*, Delnice - *v lüxy*), što - kao i neki drugi primjeri (t. 2) - svjedoči o blizini *x* i *f* koji se i međusobno mijenjaju.

j

12. I u Turnima i u Delnicama na mjestu praslavenskog *j* izgovara se *i*, vrlo frekventno i u ostalim hrvatskosrpskim idiomima. Takva je realizacija bila najčešća i u praslavenskom i u starijem hrvatskosrpskom. Evo nešto primjera iz Turni: *ja:ñc*, *ja:goda*, *je:ice* "jaje", *ja:ma*, *je:zik*, *v ðiska*, *za:ic*, *čij* "čiji", *pi:je*, *ni:žjy* "niži", *la:žjy* "lakši", *kräi*.

Praslavensko *jb-* uglavnom se redovito asimiliralo u *i-* (npr. *i:zba* "tavan"). Gubljenje *j* u poziciji između vokala (usp. M. Moguš, 1971, str. 64-65; S. Ivšić, 1970, str. 131) prilično je često: *stri:c*, *sva:k*, *ba:t se* "bojati se", *de:laš* "radiš" itd. Gubljenje *j* zapažamo i u turnanskom *ize:ra* "jezero" (samo kod najstarijih informatora).

Od praslavenskog *konopja*, *slawienъ*, *zemja*, *grabje*, *-gubjen* i sl. dobiveno je *konɔ:pla*, *sla:vlen*, *ze:m̩la*, *gra:ble*, *zɡ̩ble̩n*, dakle oblici s epenetskim ¹¹.

Sekundarne skupine *-bbj-*, *-pbj-*, *-vbj-* i *-mbj-* ne doživljuju promjene obične u hrvatskosrpskom jeziku: *g̩ərmje*, *gro:bje*, *zdra:vje* i sl.

Problematika ostalih jotovanja, praslavenskih i hrvatskosrpskih, obrađuje se na odgovarajućim mjestima gdje se govori o sudbini pojedinih praslavenskih konsonanata.

U složenicama glagola *iti* dolazi *j*: *p̩j̩t* "ići", *z̩t̩* "zaći", *n̩t̩* "naći".

U primjeru *i:stige*¹² (uz *sa:jevina* "čađa") za prsl. (*j*)*ěstěja*(?) vjerojatno se radi o zamjeni sufiksa (F. Ramovš, 1924, str. 169; F. Bezljaj, 1977-1982, I, str. 213). U turnanskom govoru kaže se *opa:ɬək* "pauk", *opa:ɬofčina* "paučina", a o tome kako su dobiveni takvi oblici piše F. Ramovš (1924, str. 107-108, 169-170) polazeći za većinu slovenskih idioma od **pajəkъ* a ne od **paɔkъ*.

Do metateze došlo je u primjeru *vra̩žjy*, no ona je izostala u zapisu *bđžjy*.

Vrijedno je spomenuti primjere *gerebi:ca* "jarebica", *je:six* njemački *Essig* "ocat" i *jēsenc* njemački *Essenz* "esencija".

U ponekom primjeru u Turnima dolazi sekundarno *j*¹³, obično ispred sibilanata (što će se ponoviti i u Delnicama): *fl̩a̩st̩ər* "flaster", *kor̩a̩ž̩ən* "hrabar,

¹¹F. Ramovš (1924, str. 61, bilj. 1) ovako piše o tom terminu: "Ta izraz je slab, ker *l'* ni vrinjen marveč iz *i* razvit." Usp. i S. Ivšić, 1970, str. 131; R. Simion, 1969, I, str. 310.

¹²*stige* je zabilježeno u Fari kod Kostela (F. Ramovš, 1924, str. 169) uz samu hrvatsko-slovensku granicu kod Broda na Kupi.

¹³Primjeri sekundarnog *j* mogu se tumačiti i drugačije, kao asimilacije po mjestu artikulacije, prelaženje sibilanata i palatala ispred istovrsnih suglasnika u *i* i sl. Usp. J. Hamam - M. Hrasie - P. Guberina, 1956, str. 83; J. Rigler, 1963, str. 161-162.

odvažan", *dvāisēt* "20", *ana:isty* "jedanaesti", *pāisjy* "pasji", *špāiza* "smočnica", *tāita* "otac" (sredinom ovog stoljeća djeca su djeđu rekla *tāita*, a prije toga djed se oslovljavao s *tāita starry*). Takvi primjeri češći su u kajkavaca i u slovenskom nego u drugim južnoslavenskim idiomima.

D e l n i č k i primjeri za prsl. *j* su sljedeći: *ja:uof* "jalov", *ja:rəm* "jaram", *jēsēn* "jasen", *jjēsēn* "jesen", *jē:zyk*, *jūxa*, *kra:čjy* "kračići", *sta:rjy* "stariji", *nŷkaj* "nešto" itd.

Prsl. *jb-* asimilira se u *i*: *iskra*, *imi* "ime", *izba* "tavan". U više se primjera intervokalsko *j* gubi: *pa:s*, "pojas", *stric* (i *striče*, koje dolazi i u Turnima), *ba:t se* "bojati se" itd.

Prema prsl. *p*, *b*, *m*, *w* + *j* danas imamo *pl*, *bl*, *ml*, *vl*: *oba:vlēn* "obavljen", *lōvlēn*, *sīplē*, *zē:mīa*, *jē:mlyn* "uzimam" i sl. No zabilježio sam i *živjy* (u Turnima: *ži:vjy*//*ži:vjy*, oboje komparativ).

U sekundarnim skupinama *-bbj-*, *-pbj-*, *-wbj-*, *-mbj-* dolaze primjeri kao *zdra:vje*, *gǝrmje* i sl.

J dolazi i u kompozitima glagola *iti*: *pŷit*, *prōit* itd.

Daljniji su zanimljivi delnički primjeri *istyx* "čada", *pāilək* "pauk", *pāilofčyna* "paučina", *gerebica* "jarebica", *jjēsyx*, *jēsēnc*.

Primjer s metatezom je *vraǝzy*, a bez nje *bōžjy*.

Potvrde sa sekundarnim *j* dosta su brojne: *uōidər* "krevet", *uōištər* "oštar" (ali *oštrŷjy* komparativ), *būzay* "lizao" (Turni: *būzav*), *dvāisyt* "20", *anāisty* "jedanaesti", *xūicat* "podbadati", *fēist* "jako" itd.

U nekim komparativima tipa *ja:čjy* (Turni), *viččjy* (Delnice) dolazi analoško *j*.

p

13. Praslavensko *p* u t u r n a n s k o m govoru uglavnom je očuvano: *po:pək* "pupak", *po:ĭe*, *pla:tīt*, *pe:č*, *pi:v* "pio", *pēru*, *pe:sək*, *pērstañ* "prsten". Međutim, u skupini *pʷt-* *p* je otpalo (*ti:ca*, *tič*), a u načelu isto dogodilo se i u primjeru *šeni:ca* "pšenica".

Što se posuđenica tiče, možemo podvući da od riječi s njemačkim intervokalnim *-pf-*, posuđenima u staro doba, dobivamo *p* (*čerūpat* < *zerrupfen*, ukoliko je to prava dijalekatska riječ).

Navest ćemo i odgovarajuće d e l n i č k e primjere: *pēč* "peći", *pra:zən* "prazan", *pra:x* "prah", *puā:ino* "platno", *pērci* "perce", *prŷja* "pređa", *pēina* "pjena", *piēt* "5", *pōun* "pun", *pruōtje* "pruće".

I za Delnice vrijede primjeri analogni turnanskima: *tīca*, *tičyca* "ptičica", *šeni:ca*.

Jednom je registrirano b a n e p u primjeru borculānsky; prema tomu, sva je prilika da se u takvim primjerima b gubi. Stanje paralelno delničkom vrijedjelo je i za Turni.

b

14. Praslavensko *b* u *t u r n a n s k o m* govoru uglavnom ostaje bez promjene: *i:zba*, *bi:v* "bio", *be:žav* "bježao", *ba:ba*, *bre:k* "brijeg", *būxa* i sl. Dakako, na koncu riječi dolazi do obezvučavanja: *grōp*, *bōp*, *zo:p* "zub", *slāp*¹⁴. Do asimilacije po zvučnosti dolazi i u potvrdama kao *vra:bēc* - *vra:pca*.

U potvrdi *ka:nbra* "soba, obično jedna u kući" ubačeno je *b* između *m* (>*n*) i *r*, a u primjeru *omre:la* "kišobran" ne nalazimo šumnika *b* (usp. tal. *ombrello*).

Navodim i posuđenice *bo:tra* "kuma"; rabe tu riječ posve rijetki pojedinci, *ri:bat* (njemački *reiben*), *bo:gat* "slušati, pokoravati se" (arhaizam). Mlađe posuđenice iz njemačkoga imaju *-b-*, ne *-p-* kao starije (*cōprat* "čarati, vračati", *pe:sa* "blitva", *plāibus* "olovka" - uz *đlofka*); *p* je i u bavarskome.

U *d e l n i č k o m* govoru *b* se kao kontinuant prsl. *b* nalazi u ovim primjerima: *xērhat* "leđa", *pohierje* "here", *būy* "bijel", *būxa*, *brēiza*, *bīstər*, *guōba*, *buōhən*. Na koncu riječi i uz bezvučne šumnike dolaze bezvučni glasovi: *žlēip* "žlijeb", *ja:stryp*, *grōp*, *xērpta* G. sg.

Vrijedno je spomenuti i posuđenice *buōtra*, *ribat*, *ribežən*, *bērtija* njemački *Wirtshaus* (i *tumanski bērtiš* i slično), *anbrēila* "kišobran", *ka:nbra*, kojima dodajem i ove s *p*: *plāibes* "olovka", *pēisa* "blitva", *cūprat* "čarati, vračati", *cūpərnyca*, *pāidaš* (taj turcizam perzijskog podrijetla, kako ga naziva P. Skok, 1971-1974, II, str. 587, govori se i u Turnima), *pētlat* (njemački *Bettler* "prosjak"; isto i u Turnima).

t

15. Prema prsl. *t* u *T u r n i m a t* dolazi u ovim primjerima: *te:le*, *tōpav* "topao", *tra:va*, *tērgat* "trgati", *niŕti* "nokti", *štōv* "čitao", *po:t* "put" itd.

O refleksima prsl. *tl* i *tʹl* već je najbitnije rečeno (t. 13). Napominjem da se prema prsl. *potolē* u Turnima govori *pō:le*, ali je i prijelaz *tl->kl* dosta običan: *kla:čyt sinu* "tlačiti sijeno", *de:kla* "sluškinja" (P. Skok, 1956, str. 248), *na:kla* "na tlo", *kikla* njemački *Kittel*, uz *svīlli se* "svijetli se", *pe:tlar* "prosjak" i sl.

Redukcija *t* javlja se u ponekom primjeru, npr. *dŭca < dētʹbca*, *i:zba < jbstʹba*, *kūmai* "jedva" < *tʹbroma* (usp. F. Ramovš, 1924, str. 214), *sō:krit* "skinuti kapu ili šešir" *sʹb-ot+kriti* (P. Skok, 1956, str. 248).

Slijed *-ts-* daje *c*: *boga:ctvo* "bogatstvo". Može se reći npr. *māsan* i *māstan*, *ža:losən* i *ža:lostən*, no primjeri bez *t* su običniji.

Od prsl. (*j*)*azʹ* (prema F. Bezljaj, 1977-1982, I, str. 223) "najbolj vjerjetno primarno *jěz", govori se *ěst*. Od *kʹto* dobiveno je *dq:*, i to "pod vplivom vprašalnic *kʹde*, *kʹda*" (F. Ramovš, 1924, str. 224; usp. i F. Bezljaj, 1977-1982, II str. 27).

Prema prsl. *tj* jotovanjem je (preko *tʹ*) dobiveno *č* koje je - kako rekosmo - (kao i svako drugo *č*) tek nešto mekše od *č* u onih štokavaca što čuvaju opoziciju

¹⁴Uz značenje "slab" javlja se i značenje "loš", npr. *slāp člō:vik*. Isto u Delnicama, a u tom značenju *slāp* se upotrebljava i u dragučkom govoru (Bužeština), usp. P. I v i ć, 1961, str. 199.

č:ć: kre:čēš "krećeš", sre:ča, plāčēn, ple:ča "pleća", onu:ča "krpa kojom su se omotavale noge; tako se može reći i za ženu lošeg morala", vra:čav "vraćao", sve:ča "svijeća", plu:ča). Za sekundarnu skupinu *tbj* bilježimo primjere *li:stje*, *smētje* "smeće", *cvērtje* "kajgana", *tre:tjy* "treći", *s kōstjo* I. sg., *smērtjo* I. sg. itd.

Dakako, i u glagolima složenima prema *iti* (usp. t. 12) dolazi *t: nait* i sl.

O sudbini prsl. *ktb*, *kti*, *xti*, i *stj* u oba punkta v. u t. 20 i u t. 21.

U delničkom govoru prsl. *t* očuvano je u ovim potvrdama: *vra:ta*, *ra:ste* 3. l. sg. prezenta, *tērn*, *le:tyt* "letjeti", *tŷ* "tu, ovdje", *tuōča* "tuča", *tuōt* "tuda" itd.

Kontinuant prsl. *tl* i *dbl* obrađeni su (t. 3), a prijelaz *tl* u *kl* manje je proširen nego u Turcima: *dējkya*, *kikla* "haljina", ali *tya:čyt* "tlačiti", *na: tya* "na tlo", *svŷtlo*, *piētlarca* "prosjakinja" itd. *T* se mijenja u *k* u primjerima *knq:yo* "prostor pred kućom" i *kēidēn* "tjedan", a prema *potolē* dolazi *pōyŷe*. Primjeri kao *kēidēn* u P. Ivić et al. 1981. objašnjavaju se kao oni dobiveni od "tj v primerih, ko skupina tj ni bila analogično vzdrževana" (str. 100, 131 itd.).

Slijevanjem *t* i *s* dobiva se *c*: *bogū:ctvo* "bogatstvo", a *t* se zgodimice gubi u *ža:uostēn*//*ža:uosēn*; uz *mēstēn* "masan" dolazi *mēsnū* "masno".

Redukcija *t*, kako ćemo vidjeti, zahvaća dosta primjera: *dŷca*, *izba*, *kūmaj*, *sōkrit*.

Dodajem primjere *jēst* "ja", *dū* "tko", *prōit* "proći" (dakako, ovo je primjer za složenicu s *iti*).

Prema prsl. *tj* dobiveno je *č* (*vruōč* "vruć", *vŷēčjy* "veći", *krq:čjy* "kraći", *pug:čau* "plaćao", *vrg:čau* "vraćao", *svējča*, *mq:čyxa*), a prema *tbj* ostalo je *tj* (*li:stje*, *pruōtje* "pruće", *triētjy* "treći", *s kōstjo* I. sg.).

d

16. Kao kontinuant praslavenskog *d* u *T* u *r* n i *m* a *d* dolazi u primjerima *dra:ga* "skupa; djevojka; udolina", *xlādan* (običnije je *mērzov*), *dūk* "dugačak", *zdige:vav* "dizao", *dō:vōc* "udovac" *divjak* "divljak", *nede:ļa*, *dēržat* "držati" itd.

Razumije se, obezvučavanje završnoga *d* je redovito: *gla:t* "glad", *re:t* "red", *tērt* "tvrd", *gne:st* G. pl. imenice *gne:zdo*, *grōst* "grozd", *lābut*, *ōbat* "obad" itd.

Kako smo već iznijeli (t. 3), prsl. *dl* dalo je *l* (*moli:tva*, *sa:lo*, *jōv* "jeo"), dok od *dŷl* imamo *dl* (*se:dlo*).

Vidjeli smo da *tl-* daje *kl-* (t. 15), ali *dl-* ne daje *gl-*: *dle:ta*, *dla:ka*.

Ima više primjera reduciranja *d*: *sērcē*, *skle:ca* "zdjelica", *xo:r*, *ke:* "gdje".

Afrikat *c* dobiva se u primjerima tipa *ļūcky* "ljudski", *lŷcky* "tuđi", *gospo:cky* "gospodski" itd.

Nerijetko se još može čuti *atrēsalla:trēs* "adresa".

Asimilacija *dn>n* uočljiva je u zapisima *ε:na*, "jedna", *ēnput* "jednom", a u brzu govoru može se reći *ēn* uz uobičajeno *ε:dēn* "jedan". No kaže se *jēdnak* "isti". *D* se gubi i u potvrdama *pra:zna* te u analogijskom *pra:zēn* "prazan". Tako je i u primjeru *vāļe* "odmah" (prsl. *wŷdblē*).

U Turnima nema ispadanja *d* možda uvjetovana disimilacijom u kontekstu *podʔ-pazduxoʃ*, što je vrlo starom pojavom (F. Ramovš, 1924, str. 213-214): *pa:zdix*, *pot pa:zdixon*, a moguća su i drugačija tumačenja (usp. P. Skok, 1971-1974, II, str. 626). *D* je očuvano također i u primjerima *nigdy/nigdər* "nigdje", *nŷgdy* "negdje" itd., ali *drŷgy* "drugdje". Notiram i primjere *Zde: my se* "čini mi se; pričinja mi se", *Ōn de:* "on kaže".

Novo *d* dobiveno je u riječi *ke:ndər* "podrum" (njemački *Keller*).

Dodajem da se prema prsl. *medji//medju* "među" govori i *mai*, ali i *maĩt* i *meĩt*, što će biti u svezi s *d* u nekim prijedlozima (*pod*, *nad*). Dental u prefiksu *pod-* uslijed disimilacije ispada u zapisu *pɔ:plat* "potplat".

Od prsl. *dj* (preko *d'*) dobiveno je *j* (*mēja* "međa", *sa:jevina* "čađa", *ərjavi:na* "rđa", *glo:ješ* "glodeš", *ponŷjat* "nuditi", *su:jen* "suden", *mla:jy* "mlađi"), a od *dbj dj*: *ròdjak* "rođak", *lidjy//lidi* "ljudi", *žərdjo* I. sg. "sa žrdi", *sədje* "voće" - uz novije *vòčje//vòčje*.

D dolazi također i u primjerima *pro:ide*, *oba:iden* "obiđem", *na:iden* "nađem", *popo:iden* "krenem" i sl.

O sudbini *dj* u turnanskom i delničkom govoru v. u t. 21.

Prema prsl. *d* u delničkom govoru isti se fonem nalazi u sljedećim potvrđama: *dərvo* "drvo", *dəjan* "radim", *drq:ga*, *dəska* "daska", *xuody* "hoda" 3. l. sg. prezenta, *rədust* "radost", *siđmy* "sedmi", *pròudau* "prodao" itd.

Pred pauzom *d* se obezvučuje: *mu:t* "mlad", *gua:t* "glad", *tərt* "tvrđ", *žərt* "žrd" itd.

Od prsl. *dl* i *dʔl* rezultati su očekivani: *šiuo* "šilo", *gərŷu* "grlo", *šòu* "išao", *krəu*, "krao"; *se:duo* "sedlo".

D se reducira u različitim primjerima: *sərci* "srce", *xuor* "tvor", *jen* "jedan", *je:na* "jedna" (ali *jednə:ko*), *prq:zna*, *kəi* "gdje", *lŷbok* "dubok" (ili se radi o reduciranju *g*), *vəite* "odmah", *pòpŷuat*, *rəis* "poprečno drvo na kolima što služi za kočnjac" (u Turnima: *drəis*).

Dl- se ne mijenja u *gl-*: *duàn* "dlan", *dlèita* "dlijeto", ali prema *dʔlberʔ//dʔlbiʔ* imamo *gòublyt* "dupsti".

U potvrđama *lŷcky* "tudi", *gràcky* "gradski" i sl. od *d* i *s* dobiven je afrikat *c*.

Riječ "adresa" glasi *atrəsa*, a "svežanj" *pinkəl* (njemački *Bündel*).

U primjerima *pq:zdyx*, *pot pq:zdyhən* *d* nije ispalo, a očuvano je i u *nigdar* "nikada", *nigdər* "nigdje", *nŷgdy* "negdje", *nigdu* "netko" i sl.

Novo *d* dobiveno je u primjeru *kiəndər* "podrum", dok prijedlog "među" obično glasi *maĩt*.

Prema prsl. *dj* danas se u Delnicama govori *j*: *tŷjy* (uz *lŷcky*), *presəjyn* "presaćen", *zagrəjyn*, *žŷja* "žeda", *ərja* "rđa"¹⁵. Od prsl. *dbj* govori se *dj*: *ròdjak*, *sədje* "voće".

¹⁵U Turnima se govori *la:žə*, a u Delnicama *la:žə* "lađa", što samo po sebi objašnjava da je ta riječ leksički primljena. *ž* je neznatno mekše od *ž* u štokavaca koji čuvaju distinkciju *ž* prema *ž* kako smo već rekli (t. 15).

k

17. U Turnima prema prsl. *k* isti taj velar dolazi u primjerima *kra:tak*, *kòrf*, *kòrtyca* "krtica", *kra:va*, *kla:s*, *mle:ko*, *kni:ga*, *kòh*, *ka:man*, *kipit* "kipjeti", *kne:s* "knez", *ki:sov* "kiseo", *ka:šəl* "kašalj" itd.

Od *mekʔkʔ* "mekan" dobiveno je *měxak*, *mē:xka*, dakle, od *k* što se nalazi ispred *k* dobiveno je *x*: *žuxak* "gorak; neukusan", *žuxka*. No posebno ističem da se još sporadično može čuti *měkak*. Općenito je antekonsonantsko *k* (sekundarno) davalo *x* (*laxtič* "lakat"; dodajem i primjer *do:xtor* "doktor"), samo što je u nekim primjerima dalje asimilirano u *š* (*měščat* "mekšati" od sekundarno dobivenog *x*; *niščε* "nitko" <*nikʔto-že*, *šči*:<*dʔkti*). Umjesto *karta* govori se *xa:rtā* (npr. zemljopisna karta, igraća karta i sl.), a spominjem i primjere *spla:xənt* "isplahnuti" (usp. P. Skok, 1971-1974, II, str. 594-595) i *špěx* (njemački *Speck*).

Primjer *xru:ška* "kruška" dobiven je od prsl. *gruša//kruša*.

U okviru prve palatalizacije *č* od *k* sačuvano je u primjerima kao *pe:čėš* "pečeš", *re:čėš* "rečeš", *mu:čyt* "mučiti", *mūčan* (prema *mu:ka*), *obla:čən* "oblačan", *pe:čėjo* "peku", *re:čėjo* "reku" (ova posljednja dva primjera po uzoru na ostala lica, v. B. Finka, 1973, str. 29), no nije sačuvano u primjerima kao *rđkyca* "ručica" (ali *roči:ca* "dio seljačkih kola"), *kđkyca* (običnije *pipyca*), *kri:kat* "podvriskivati"¹⁶, *divo:ikyn* "djevojčin".

Starim jotovanjem također je dobiveno *č*: *ni:čėš* (infinitiv: *ni:kat*) i sl.

Kao rezultat druge palatalizacije (sibilarizacije) *c* dolazi u dijelu primjera: *kòcen* "drvenasti klip u glavi zelja" (v. P. Skok, 1956, str. 223; P. Skok, 1971-1974, I, str. 333-334; F. Bezljaj, 1977-1982, II, str. 51; u P. Skok, 1956, *op. cit.*, dana je etimologija *skok-ěn*), *lòcañ* "savit prutić na korpi koja služi za nošenje" (P. Skok, 1956, str. 252; F. Bezljaj, 1977-1982, II, str. 147; u etimologijama vrlo je izrazito nesuglasje), *pěcyte* "pecite", *tu:cy* "tuci", *rěcy* "reci"; obuhvaćeno procesom druge palatalizacije prsl. *kw-* dalo je *cv-*: *cvę:t* "cvijet", *cvāst* "cvasti"; dodajem i ove potvrde: *na rō:ky* "na ruci", *va mu:ky* "u mucu", *divo:iky* D. sg. "djevojci", *vđisky* D. sg. "vojsci", *juna:ky* N. pl., *vūky* N. pl.

Rezultati treće palatalizacije pokazuju se ovim primjerima: *o:fca* "ovca", *dŷca* "djeca", *ti:ca* "ptica", *sta:rəc*, *sərcε*, ali *ti:kat* "doticati", *spoti:kat* "spoticati", *ni:kat* "nicati"¹⁷.

Od srednjovisokonjemačkoga *krempel* dobiveno je *gra:npəl* "kandža". Spominjem i primjer *cvi:lyt* "cviliti" (prsl. *kwiliti*).

O promjeni *skj* v. u t. 21.

U delničkom govoru *k* kao kontinuant istoga prsl. glasa dolazi u potvrdama *klin*, *matika*, *kopito*, *koba:sa*, *ka:šəl* "kašalj", *skypėiuā* "iskipjela", *klā:s* "klas" (*kva:s* je "kvasac, germa"!), *kopriva*, *kūst* "kost", *iskat* "tražiti", *kūxyna* "kuhinja" itd.

¹⁶U goranskih kajkavaca dosta je obično *kričat*, ali ne dolazi u Turnima gdje se govori *vė:čāt*, *šra:jat*. No kaže se *Ma:ly tič - ve:ky krič* "Mali ptić - velika buka".

¹⁷Konzultirao sam sljedeću literaturu o palatalizacijama: J. Vuković, 1974, str. 143-159; S. Ivšić, 1970, str. 143-146; M. Moguš, 1971, str. 61-64; A. Belić, 1960, str. 111-122 itd.

Prijelaz *k* u *x* registriramo u ovim primjerima: *mëxak* "mćkan", *më:xka*, *žuxku* "gorko", *uđxtič* "lakat", *xrūška*, *dōxtor*. Daljnja promjena u *š* javlja se u ovim primjerima: *mëšćat* "mekšati", *nišće*, *ščl*. Govori se također *xa:rta*, *xārtat* "kartati", *spuq:xnyt* "isplahnuti"; *špëx* "slanina"¹⁸, *grānp* "pijuk" (ali u Turnima je sačuvano *k*: *krānp* od njemačkog *Kranpe*; u Strohalu, 1903a, str. 143, nalazimo pogrešan podatak za Delnice: *krāmp*). Delnički je primjer i *gabānyca*; u slovenskom primjeri s *g* također se javljaju i to preuzeti iz talijanskih govora; izvor je u perzijskom *kābā* (usp. F. Bezljaj, 1977-1982, I, str. 134; II, str. 7).

K je palataliziran u *č* u nekim primjerima: *obuq:čēn* "oblačan", *pe:čyšte* "pečete", *re:čyš* "kažeš", *müčyn se - müka*. Isti je odnos *rōkyca* : *ročica* kao u Turnima, čemu dodajem i zapise *krikat*, *dyvōikyn//divōikyn* "djevojčin".

U okviru druge palatalizacije (sibilarizacije) zanimljive su ove bilješke: *kora:ky* "koraci", *va rōuky* "u ruci", *na lēisky* "na ljeski", *ja:boky//ja:bōky* D. sg. "jabuci", *dōsky* D. sg. "dasci"; uz *tēcy* "uči", *rēcy* "reci" imperativ i *cvēit* "cvijet" (prsl. *kwēitъ*). Spominjem i važne primjere *obūicy* N. pl. "vrsta papuča" (Turni: *obo:icy* "čarape"), *vūci* N. pl. "vukovi"¹⁹ i *cvily* "cvili".

Ostaci od treće palatalizacije vide se iz ovih primjera: *dufca*, *pērci*, *sērci*, *tica* "ptica", *dūca*, *sūnce*, *vēinac* "vijenac".

8

18. *G* kao kontinuant prsl. *g* u t u r n a n s k o m govoru dolazi u ovim primjerima: *nō:ga*, *gra:bār*, *gu:tav* "gutao", *gla:* "glad", *gō:nov* "gonio", *gne:zdo* itd. Prema očekivanju, *g* se pred pauzom depalatalizira: *ro:k* "rog", *mōzək* "mozak", *bre:k* itd.

Slijed *gʷkʷ* obično prelazi u *xk*: *la:xka*, *lāxkiga* (gdjekad se čak može čuti *lāgak* N. sg.), *vūxku* "vlažno", ali u primjeru *plifku* (prsl. *plugʷko*) "bljutavo" vidimo i daljnju promjenu *x* u *f*. Prema *nogʷtb* "nokat" govori se *no:ft*, *nōfta*, *G* daje *k* u *ka:ča* "zmija" (P. Skok, 1956, str. 252), *ko:ji se* "goji se", *skārčyt* "skratiti; stisnuti", te u *ka:vran* "gavran"²⁰. Prema njemačkom *Essig* "ocat" govori se *je:six*.

G se čuva u germanizmima *šra:nga* (njemački *Schrange*) "ograda", *glix* (njemački *gleich*) "jednak", *zglixat* "poravnati, izjednačiti", *gma:ina* (P. Skok, 1971-1974, II, str. 422; F. Bezljaj, 1977-1982, I, str. 151). *G* se nalazi i u *o:rgəlce* "usna harmonika" *dō:gnat* "dognati". U *wʷz-gnētiti* u slijedu od tri suglasnika srednji je ispaao pa se govori *ne:tyt*, *sne:tyt* i sl. Kaže se *ja:ñc*, dakle, bez *g*.

U primjeru "anđeo" govori se *a:ngel* i *a:nžel* (F. Ramovš, 1924, str. 235).

¹⁸R. Strohal (1903a, str. 128), koji i u konsonantizmu mnogo griješi, točno bilježi taj primjer, a Marija Pavčič (1981, str. 98) i točno (*špek*) i netočno (*špek*).

¹⁹Doista bi moglo biti da je ta riječ "vjerojatno iz jezika folklor", kako za Omišalj ustvrđuje, dodajući i drugi razlog, W. Vermeer, 1984, str. 285.

²⁰Tu riječ P. Skok (1971-1974, I, str. 556) izvodi iz prsl. *gawornъ*, dok F. Bezljaj (1977-1982, I, str. 141) piše da je drugi dio (*-vran*) jasan, za razliku od prvoga.

G je zamijenjeno suglasnikom *d* u riječi *omädly* "zavrtjeti u glavi".

U okviru prsl. prve palatalizacije dobiveno je *dūžan*, *le:žēš*, *le:žējo* (3. l. pl., tj. sa *ž* po uzoru na ostala lica), *be:žat* "bježati", no govori se i *bōgəc* (seoski mali spomenik s križem naziva se tako!), *nōgyca*.

Ž je dobiveno i starim jotovanjem: *la:žēš*.

Većinom ne dolazi do alternacije *g/z*: *bōgy* D. st., *rūgi* N. pl., *slu:gy* D. sg. No kaže se *vraizy* N. pl., *le:zyte* "legnite", *vərzyte* "bacite". U procesu druge palatalizacije od *gw-* dobiveno je *zv-*: *zve:zda*.

Rezultati treće palatalizacije vidljivi su iz primjera *stōza*, *di:zat* "dizati".

Sudbina prsl. *zgj* prikazuje se u t. 21.

Prsl. *g u d e l n i č k o m* se govoru sačuvalo u primjerima *ja:goda*, *igua* "igla", *məgua*, *grəix*, *zgūbyt* "izgubiti", *gra:ble* "grablje" itd. Ono je pred pauzom obezvučeno: *prāk*, *rūk* "rog", *mōzək*.

I u Delnicama slijed *gʷkʷ* može dati *xk* (*uāxku* "lako"), ali i prijeći dalje u *fk* (*plifku* "bljutavo") odnosno u *šč* (*uāščat* "olakšavati"). Delnički se kaže *nūft* "nokat", a *g* daje *k* u primjerima *ka:ča*, *kōjit* "uzgajati; držati stoku", *kərc* "grč".

Posebno ističem primjere *glīx* "jednako", *zglīxat* "izjednačiti" te *uōrgəlcē*. *G* se gubi u primjeru *snējyt*, a u *skədən* (< starovisokonjemački *scugin*, prema P. Skok, 1971-1974, III, str. 253) *d* je dobiveno od *g*.

Dodajem i primjere *jāinəc*, *āngel*, *jīšyx* "ocat", *xmā:ina* ("mjesto gdje ima stoke"; znači, praktički, poznato značenje "općinska ispaša").

Primjeri za prvu palatalizaciju: *lēžin*, *bižin* "bježim", *snā:žyn* "čistim"; *nesna:ga* "nočistoća", *dūžan*, *uā:š* "laž"; svakako je *nōgyca* običnije od *nōžyca*.

U svezi sa sibilizacijom navodim ove potvrde: *rōgi* "rogovi" N. pl., *va bōgy* L. sg., *slūgy* D. sg., *nōugy* D. sg., *knīgy* D. sg., ali *lūste* "legnite".

Primjeri što se odnose na treću palatalizaciju su sljedeći: *stōza*, *dīzat* "dizati".

x

19. U T u r n i m a prema prsl. *x* isti fonem registriramo u primjerima *mu:xa*, *sōxa* "drveni potporanj", *būxa*, *ma:x*, *o:rix*, *me:x* "mijeh", *xərbat* "leđa", *serōmax//syromax* itd.

X se, kako vidimo, dobro čuva, ali se u ponekom primjeru i gubi: *ōdy* "hodi", *čō* "hoću", *tōv* "htio". Prema P. Skoku (1956, str. 238), primjere kao *za spro:ty* "za svakidašnju porabu", *za spro:tny život* trebalo bi shvaćati kao potvrde u kojima je *x* (od *sprohod*) izgubljeno. Taj je glas zasigurno izgubljen u zapisima *fa:la* "hvala" i *vātai* "hvatati".

Prva palatalizacija ogleda se u ovim primjerima: *mu:šyca* "mušica", *dišiš* na *sē stra:ne* "mirišiš na sve strane", *povəršyt* "popraviti" i sl.

Š (drugo š u navedenu primjeru *šu:ša*) se dobiva i praslavenskim jotovanjem: *šu:ša* "suša", *xi:ša* "kuća"²¹.

²¹V. F. R a m o v š, 1924, str. 310; P. S k o k, 1971-1974, I, str. 668-669; F. B e z l a j, 1977-1982, I, str. 194.

Sibilarizacija je napuštena: *mu:hy* D. sg., *sòxy* D. sg., *gre:xy* N. pl., *Vlaxy* N. pl., *o:čixy* N. pl. (rijetko se upotrebljava u pluralu!) itd. Nisam registrirao odgovarajućeg primjera u imperativu s promjenom *x>s*, a ni palatalizacije skupa *xv*.

Primjer za treću palatalizaciju bio bi *sā* "sav", *sē* "sve"; već u prsl. od *wbxb* dobiveno je *wbśb* i dalje otvrdnjavanjem *śwbśb*. Kako se velari nisu mogli palatalizirati ispred *ǂ*, utjecao je ženski i srednji rod te zavisni padeži muškoga roda (J. Vuković, 1974, str. 154).

Dodajem još ove primjere u kojima se izgovara *x*: *xa:sən* "korist", *xərkat*, *xra:st*, *pərxak*, *vərxna*, *pla:xta*, *stre:xa*, *če:xat*, *du:x* "miris".

U primjeru *fo:rtof* "pregača" završno *x* dalo je *f*.

Razvoj prsl. *xti* obrađuje se u t. 20.

U delničkom govoru prsl. *x* sačuvano je u ovim primjerima: *vərx*, *pra:x*, *sūx*, *slūx*, *serōmax* (dakle je u R. Strohala, 1903a, str. 128 pogrešno *serōmak*), *xuōdy* "hoda", *xra:na*, *xuōr* "tvor", *xiša*²², *xərp̄t̄enica* "kralježnica", *xrēn*, *xra:st* itd.

Fonem *x* može i iščeznuti: *fā:lyn* "hvalim", *svāt̄yt̄* "shvatiti", *tōy* "htio", *čējo* "hoće", *sprūty* "usput", *āidi* "hajde". U primjeru *fūōrt̄of* dočetno *x* je dalo *f*.

X se mijenja u *š* u potvrdama *myšica* "mušica" ili *vəršat* "površan; nestaložen".

I praslavenskim jotovanjem dobiveno je *š*: *dūša*.

Ni u Delnicama umjesto *x* ne izgovara se sibilant: *orēixy* N. pl., *sòxy* D. sg., *mūxy* D. sg. Nema primjera za palatalizaciju *xv* ni za sibilarizaciju u imperativu.

Promjena *x* iza mekog poluglasa dolazi u primjerima *vəs* "sav", *sē* "sve".

U oba govora *x* dolazi i sekundarno u primjeru *xālat*.

kti, ktb, xti

20. Refleksi su praslavenskog *kti, ktb, xti* u oba obrađivana punkta - kako se i očekuje - identični kao i kontinuantu prsl. *tj*: *Turni* (*pēč* "peći", *tēč* "trčati", *tu:č* "tući"; *no:č* "noć" *pe:č* "peć"; *vərc* "baciti") - *Delnice* (*tōuč* "tući", *tēč*, *vlēič* "vući", *pēč*, *piēč* "peć", *nūč* "noć"; *vərc* "baciti").

stj, skj - zdj, zgj

21. Refleksi su praslavenskoga *stj, skj*, u cjelini gledano, identični, *šč* naime: *Turni* (*pu:ščat* "puštati", *na tāščē* "natašte", *koščica* "koštica", *dvori:ščē*, *goščā:va* "gustiš", *kle:ščē*, *kərščen* "kršten", *oprōščēn*, *zapiščēn* "zapušten"; *pərvō:ščyt* "priuštititi", *i:ščēn* "tražim", *pi:ščē* "pile", *prišč*, *šči:pat* "štupati" itd. Naglašavam da u primjeru *le:šnik* *č* ispada u slijedu triju suglasnika, a u primjeru *na:loš* isti suglasnik otpada na kraju riječi.

²²U Turnima kaže se *xi:ša*; *šiša* se govori u Gerovu, Prezidu, Zamostu i okolici, a sporadično se govori *iša* u Lukovdolu, Severinu na Kupi i okolici (J. Lisac, 1983a, str. 53, bilj. 51; Isti, 1983b, str. 38). U Tršću sam zabilježio *xiša*. Usp. i Vida Barac-Grum - B. Finka, 1981, str. 427.

Za skupine *zdj*, *zgj* rijetki kontinuantni što se u Turnima govore su sljedeći: uz *ru:žyt* "kruniti kukuruz ili grah" još i *dāžja*, G. sg. imenice *dāš*, međutim, iznosi se da *j* u *dāžja* nije regularno razvijeno te F. Ramovš pomišlja na utjecaj dentala *d* (1924, str. 285-286). No o tom pitanju ima i drugačijih mišljenja (usp. npr. M. Pešikan, 1958, str. 247-253; v. i J. Rigler, 1976, str. 456). Primjer *možga:ny* također je neočekivan, nastao vjerojatno s oslonom na riječ *mozgъ* (F. Ramovš, 1924, str. 286). Sjećam se da sam u djetinjstvu više puta čuo i *maže:ny*. Još spominjem onomatopeju *zvizgat* "zvižditi".

U delničkom govoru za prsl. *stj*, *skj* također se govori *šč*: *kārščēn//kārščyn* "kršten", *pēsčica* "pregršt", *pūščat* "puštati", *klēiščē*, *iščē* "traži", *moliniščē* "malinište", *stěrniščē*, *ogniščē*, *prišč*; *děščica*, *piščē* itd.

U Delnicama bilježim sam i *děš* - *děžja* i *možga:ny* (također *měžiēna*) te primjere *lēišnyk* "lješnjak" i *na:uaš* "specijalno, namjerice".

c

22. Prema prsl. *c* (dobivenom drugom i trećom palatalizacijom) u *t u r n a n s k o m* govoru bilježimo *c*: *cīdit* "cijediti", *ce:v* "cio", *ce:na* "cijena", *za:ic* "zec", *ti:ca* "ptica", *žli:ca* itd.

Ista je situacija i u delničkom govoru: *ciērkoř*, *ceřif* "cijev", *meišec* "mjesec", *ouřca* "ovca", *pa:uēc* "palac", *pěrci*, *ruōbēc* itd.

z, ž

23. Starohrvatskosrpsko *z* (od prsl. *z iž*) daje u Turnima *z*, npr. *bra:zda*, *pra:zēn*, *bre:za*, *zlātu*, na *vō:zy* "na vozu", *va me:zgry* "u bijelom dijelu do kore u drvetu", *ze:ļē*; *kne:zy* D. sg., *pine:zy*, *va mōzgy*, *stōza*.

No ovdje nam je važno upozoriti na poneku asimilaciju, npr. *rešišiti* "rasušiti", *reše:rov* "raširio", *bli:žny* "bližnji", *bojāžlif* "bojažljiv", *či:žme* (riječ je, kao što je poznato, iz turskoga), *vōžna* "vožnja", *pokaže:vat* "pokazivati" itd.

I u delničkom govoru i prema prsl. *z* i prema prsl. *ž* imamo *z*: *zērnū*, *gnēizdo*, *ziēu* "uzeo", *zq:jēc* "zec", *zīma*, *zūōp* "zub"; *vu mōzgy* "u mozgu", *kniēzy* N. pl., *pyniēzy* "novci", *pomōzy* imperativ, *stōza*.

Evo i nekoliko delničkih primjera za asimilaciju: *vōžna*, *rešīeryu* "raširio", *rešūšyt* "rasušiti" itd.

Zapisi npr. *kne:s* (Turni) i *vūs* "voz" (Delnice) primjeri su za obezvučavanje zvučnih šumnih suglasnika na koncu riječi.

s, š

24. Starohrvatskosrpsko *s* (od prsl. *s* i *š*) u *t u r n a n s k o m* govoru daje *s*, npr. *pe:sək* "pijesak", *va:s* "u goste", *va:sy* "u gostima" (u Delnicama: *va:s*, *vq:sy*), *stāklo*, *sre:da*, *sla:ma*, *ra:st*, *slī:va* (prsl. *sljiwa*), *vo:sək* "vosak", *dāņas*; *vās* (arhaično)//*sā* "sav" itd.

S (i od *s* i od *š*) doživljuje brojne asimilacije: *prāščək*, *la:ščək* (deminutiv prema *lās*), *pošlu:šat* "slušati", *šu:ša* "suša", *šišit* "sušiti", *šlūžba* (posve u

zamiranju; već sasvim preteže *slùžba*, iako ni jedan ni drugi primjer nisu posve obični), *na:pəřšnak* "metalna kapica što zaštićuje prst pri štivanju", *dana:šny* "današnji", *kašne:jy* "kasniji", *vga:šnen* "ugašen", *poši:lat, mišle:ńε, nɔ:šna* "nošnja", *kròšne* "krošnje", *viši:na* "visina", *š čen* "čime", *nāco* (<*noć-so*) "noćas"²³, *i:zba, zdráf* (<*sʔdorwʔ*) itd.

Prema mnogim starovisokonjemačkim riječima sa *s + k* danas u Turnima imamo *š* (usp. F. Ramovš, 1924, str. 293): *ška:rje, škrina, ški:lyt, ško:da*. *S* daje *š* i u primjerima *šmərəkəl* "sluz iz nosa", *šlavo:nija*; dodajem i primjer *pašoš*. I kod glagola prve vrste analogijom (prema četvrtoj vrsti) umjesto *s* imamo *š* (*reznεš:ε:no* "razneseno") u pridjevu trpnom.

U raznim starim skupinama *s* se gubi: *mòšky* (<*mòžbskʔjb*), *mərtva:čky, kova:čky, nεbe:šky* i sl.

Slijed dentala i *s* dao je afrikat *c*: *lűcky* "ljudski", *lűcky* "tuđi".

Sekundarno je *s* u riječi *stro:šək* "trošak".

D e l n i č k i govor ima *s* od prsl. *s* i *š* u ovim primjerima: *sýt* "sit", *spàini* "spavanje", *sūx, stūp, sliva* (i rijetko *šliva*), *prāsəc, vūsta* "usta", *lějska* "lijeska"; *vəs* "sav".

S (podrijetlom od *s* i *š* te stranog podrijetla) zahvaćeno je brojnim prijelazima u *š* i asimilacijskim procesima: *ška:rje, škilyt, škuoda, šmərklivəc* "balavac", *prāščək, š nin* "s njime", *dana:šny, pošilat* "slati", *mišlěini, šūšyca* "tuberkuloza", *nòšna, vga:šyn, šýšyt* "sušiti", *šibamy* (I. pl. imenice *šiba*), *prešnúčkainyn* "preksinoć" (ali *nəčəs* "noćas"), *špašinəc* (jednom sam zabilježio i *špašinəc*) "pašnjak", *šėšnajst* "16", *prešýšy* "presušio", *kašnųje*. U trpnom pridjevu analogijom umjesto *s* dolazi *š* (*restryš:ε:no* "rastreseno"). Važno je naglasiti kako je asimilacija *s* vrlo nestabilna (što se djelomice vidi i iz primjera) te da ona ovisi i o tempu govora.

S daje *z* u potvrdama kao *zəstə:ly* "sastali", *zəšiu* "sašio" (kod kojih je došlo do miješanja prijedloga), a *š* se ne javlja u germanizmu *škədən* "sjenik". *S* je izgubljeno u primjerima kao *xərvə:čky, gospuəčky*, a također i u ovim potvrdama: *šýšlə:ly so po nųmsky* "šaptali su njemački" (<*němbčbskʔjb*) i *děluənšky* "delnički". No kaže se i *mərtva:čky, ma:čka, nəčka* "naćve", dakle, dolazi i *š* (vrlo tipično u čakavaca) i *čk*.

S se dodaje u primjeru *strušək* "trošak".

č

25. Palatal *č* dobiven je tzv. prvom praslavenskom palatalizacijom i jotovanjem; kod jotovanja misli se na grupe *kj, skj, tj* i *stj*. Osim u grupama *kj, skj*, u goranskih kajkavaca *č* je dobiveno u novije doba, jer je izgubljena distinkcija *č - ć*.

U Turnima *č* dolazi u primjerima *re:č, qbroč, člɔ:vik, čre:šna, četəriək, četərdεsɛl/čətərdεset, čε:šɛ* (3. l. sg. prezenta), *čε:lo, ūči* "oči", *člɛst*

²³Usp. F. R a m o v š, 1924, str. 313; F. B e z l a j, 1977-1982, II, str. 226.

itd. U zapisima *šte:ry* "četiri", *šte:jen* "čitam", *pɔ:šten* dobiveno je *št*, dok je potvrda *žbe:la* dobivena od *bʷčela* (uz metatezu *čəb-*).

Uz *čes* "kroz" dosta rijetko čuje se i drugačije: uz redovno *čes* može se reći i *cez* u kontekstu kao *cez gra:t* "kroz grad" i *cez vodo*.

U delničkom govoru kontinuant praslavenskog *č* su sljedeći: *tuðca* "tuča", *je:čmyn*, *črivu* "crijevo", *čistu*, *čijy* "čiji", *čərn* "crn", *čərf* "crv", *čeka* 3. l. sg. prezenta, *pəčne* 3. l. sg. prezenta, *əči*, *čətərdəset* itd. Š nalazimo u zapisima *štiery* "četiri", *štiite* imperativ "čitajte"; ovamo dodajem i zapis *žbiəua* "pčela".

U Delnicama se govori *čes*, ali uglavnom nikada ne dolaze primjeri tipa *cez gəro* "kroz šumu".

ž

26. U praslavenskom *ž* je dobiveno prvom palatalizacijom i jotovanjem (Turni: *li:žes*, *la:žes*).

U turnanskom govoru nalazimo *ž* u primjerima *stra:ža*, *žle:p*, *rəjžən* "ražanj", *žu:č*, *že:nska*, *želo:dəc*, *ži:vy*n "živim", *ko:ža*, *ži:la* itd. Obezvučavanjem *ž* na koncu riječi dobiveno je *š* (*mo:š*, *kri:š*). Promjenu *-že>-re* nalazimo u više primjera, ali ona - uslijed novijih utjecaja - nije obvezatna: *niko:gra//nikoga*, *niko:mry//nikomy*, *niče:sra//ničesa*, *vre*: "vjerojatno"²⁴; *r* nalazimo i u *mđrat//mđrda* "možda", *mo:reš* "možeš", *porəny* "potjeraj, kreni". *Ž* je izgubljeno u potvrdi *nič* (<*ničbže*) "ništa" (usp. S. Ivšić, 1970, str. 230).

Delnički govor ima *ž* u primjerima *žyjan* "žedan", *ležin* "ležim", *uđžiš* "lažeš", *že:na*, *žūt*, *nəužič*, *žərt* "žrd", *žyvot*, *žjer* "žir", *mreža*. Š se izgovara u primjerima *lše* "još", *muoš*, *jješ* "ječ", *pouš* "puž".

K tomu, *ž* je dalo i *r* u primjerima kao *nikomry*, *nikogra*, *vrije* "vjerojatno", *muđryš* "možeš", *mđrda* "možda". *Ž* je izgubljeno i u potvrdi *nič*.

U primjerima kao *žret* "žderati" (Turni), *že:ryn* "žderem" (Delnice) ne umeće se *d*, ali se mogu čuti i takvi primjeri, npr. u afektivnu govoru, kad se prestaje govoriti dijalektom. Primjeri *ždre:bəc* (Turni) - *ždrejbəc* (Delnice) iznimke su koje pokazuju da su to riječi primljene u dijalektni izgovor u novije doba.

š

27. U turnanskom govoru dolaze potvrde *ka:šəl* "kašalj", *čre:šna* "trešnja", *ši:lo*, *šlā* "išla", *šeni:ca* "pšenica", *miš*, *vu:š* "uš", *ši:van* itd.

U delničkom govoru *š* dolazi u zapisima *šou* "išao", *xruška* "kruška", *zəšiu*, *viši* "uši" (N. sg. *vüš*), *ščipau* "štipao", *duša*, *šərok*, *pejške//pejšyce* itd.

²⁴Značenje "već" sasvim je rijetko. - Vrlo je važno naglasiti da u sjevernim čakavaca *jur* ima značenje "ipak, nekad, valjda" (Kastav), "valjda" (Dobrinj) - Svetlana Z. u j c e v u, 1967, str. 92. Na području Bakarca i Skrljeva zabilježeno je značenje "bar, barem" (Z. Turina - A. Sepić-Tomin, 1977, str. 71). Usp. i V. Jurković, 1969, str. 226; J. Lisac, 1983a, str. 53.

Komentar

28. U komentaru pozabavit ćemo se ukratko samo onim pitanjima što dosad nisu dovoljno istaknuta a zaslužuju povećanu pozornost.

Važno je da se zadržimo na sudbini dočetnih *-l* i *-w*. U Turnima govori se *-v* (< *-l*) i *-f* (< *-w*), a u Delnicama *-u* i *-f*. U općegoranskom kontekstu ističemo situaciju u Lokvama, u Skradu i okolicu, u Kupjaku te u Begovu Razdolu (P. Ivić, 1961, str. 194; I. Brabec, 1969, str. 422; B. Finka, 1974, str. 34, 40; moj materijal) gdje se i za *-w* i za *-l* govori *-f*.²⁵ Među goranskim kajkavcima izdvaja se i stanje u Ravnoj Gori, gdje se (N. Majnarić, 1938-1939, str. 139; usp. i J. Rigler, 1961-1962, str. 248) i za *-w* (*abrou* "strmi dio između dviju njiva"; N. Majnarić, *op. cit.*) i za *-l* (*pažrou* "požderao", N. Majnarić, *op. cit.*) govori *-u*. Ostali kajkavci *-l* često čuvaju, relativno rijetko zamjenjuju s *-o* ili *-u*, dok *-w* prelazi u *-f*. Sjeverni čakavci, uzevši općenito (v. M. Moguš, 1977, str. 82-83), *-l* čuvaju²⁶, a isto je tako i s *-v*, uz poneki primjer prijelaza u *-f* ili *-h* (P. Ivić, 1961, str. 204, 209).

Delnička promjena *w>g* u primjeru *zgu̇n* "zvono", *zgȯni* N. pl. podsjeća nas da upozorimo na slovenske činjenice gdje je "... *zvon>zgon* omejeno predvsem na narečja, ki poznajo prehod $\bar{o}>\bar{u}$ (ali $\bar{u}\bar{o}$), t. j. energično artikulaciju glasu *o*" (F. Ramovš, 1924, str. 161); u takvim primjerima napete artikulacije delničko silazno *o* daje *u*: *zgu̇n*, *ṁst* i sl.

Razumije se, "švapanje" je važna pojava u slovenskom jeziku u kojem je zahvatilo "gorenjsko narečje" (T. Logar, 1975, str. 91), a nalazimo tu pojavu i u delničkom govoru i u još nekim goranskima (usp. J. Rigler, 1961-1962, str. 246-248).

Praslavensko *lj* i *nj*, kako smo vidjeli (t. 4; 8), dosta se često depalatalizira i u turnanskom i u delničkom govoru; razlika je u tome što se u Turnima dio *lj* i *ñ* čuva, dok u Delnicama dolazi do metateze²⁷. U usporedbi s ostalim kajkavcima

²⁵Čudi da R. S t r o h a l (1903b, str. 171) za Lokve navodi primjere kao *pòsav* "posao". S jedne strane, Strohal je rođen u Lokvama, gdje je proveo djetinjstvo; on napominje kako se lokvarski govor "u tih 40 godina" (1903b, str. 163), koliko ga poznaje, promijenio. S druge strane, ne izgleda vjerojatnim da je dobivanje *-f* posve recentnom pojavom, iako starom zasigurno nije; valjalo je prijeći dug put od *-l* preko *-u* i *-v* do *-f*, a svi se ti stupnjevi mogu registrirati u goranskim kajkavcima (usp. Vida Barac - Grum - B. Finka, 1981, str. 428). - U slovenskim govorima prijelaz *-w* u *-f* dosta je čest, dok u "bizeljsko-obsoletskom dialektu" za *-l* u nekim primjerima dolazi *-f* (F. R u m o v š, 1935, str. 154-155).

²⁶Iznimkom su govornici bužetškog dijalekta (P. Š i m u n o v i ć, 1970, str. 43), razumije se, pod uvjetom da o sjevernim čakavcima govorimo u širem smislu riječi, ne u smislu govornika sjevernočakavskog ili ekavskog čakavskog dijalekta.

²⁷Za Delnice usp. Vida Barac - Grum - B. Finka, 1967, str. 434; B. Finka, 1974, str. 36. - Prema slovenskom stanju (usp. T. Logar, 1975, str. 13; I s t i, 1978, str. 21) stanovita je razlika ta što je u slovenskom razvoju *lj - nj* često različit, *ñ* naime proces otvrdnjavanja (>*n*) doživljuje rjeđe nego *lj* (>*l*), a i centralni kajkavci (poput Slovenaca) prije su depalatalizirali *lj* nego *ñ* (koje je nerijetko dalo nazalno *j* ili *jn*). O toj kronologiji govore i goranski primjeri kao *š nin* "s njim" ali i *s lidimy* "s ljudima" (Furni). U depalatalizaciji tipa *lj, lbj>l* i *nj>n* s kajkavskim narječjem i slovenskim jezikom može se povezati otok Susak (M. M o g u š, 1977, str. 90-91).

(usp. D. Brozović, 1965, str. 123), uopće uzevši, goranski se osjetno razlikuje po tom što jotuju grupe *-nbj-* i *-lbj-*.

Od praslavenskoga *rj* odnosno *r'* u nešto primjera u Turnima i rjeđe u Delnicama i danas se čuva *rj*. S tim u svezi navodim i mišljenje Antuna Šojata (1981a, str. 159, bilj. 52): "Ta je pojava po svom značenju i klasifikacijskom dometu izjednačena s općekajkavskom pojavom $\vartheta > a$ u nekoliko leksema (npr. *laž*, *lagati*), jer je slijed *rj < r'* također petrefakt, pa mislim da se više ne može uzimati kao odrednica koja odvaja kajkavsko narječje od drugih hrvatsko-srpskih narječja a veže ga sa slovenskim jezikom." Ne čini se da bi to bio napredak u odnosu na ranije poglede; ni tretiranje procesa $\vartheta > a$ usporedno s prijelazom $r' > rj$ ne čini se sasvim prikladnim, jer, da kažemo samo to, *a* od *šwa* (već dugo) zbog utjecaja standardnog jezika ima izgleda da napreduje a *rj* od *r'* da nazaduje.

Kako je već istaknuto, obezvučavanje završnih opstruenata u oba je punkta redovito; taj proces karakterističan je za kajkavce te većinom za slovenski jezik, a dolazi i u nekih čakavaca (P. Ivić, 1957, str. 182; Isti, 1981, str. 73-74).

U svezi s palatalizacijom važno je podvući da se refleksi druge palatalizacije ne čuvaju u imenskim oblicima, ali su se u imperativu održali.

Nema - kako smo već istakli - asimilacije u primjerima kao *šiša* "kuća" (Delnice: *xiša*, Turni: *xi:ša*) koja se inače javlja na terenima s razvijenom sekundarnom palatalizacijom (J. Rigler, 1963, str. 152); primjer *šiša* dolazi u Gerovu, a uglavnom i u okolici toga mjesta. Inače sekundarna palatalizacija velara u goranskih kajkavaca izostaje; donekle je u tome iznimkom ravnogorski govor (N. Majnarić, 1938-1939, str. 141).

Dakako, sudbina prsl. *tj*, *dj* posebno je važna, pa zato ovdje ponavljamo da su ti refleksi i u Turnima i u Delnicama *č* i *j*. U slovenskom jeziku prema *tj* obično dolazi *č* u Slovenskom primorju a drugdje *č*. Od *dj* u slovenskom imamo *j*, iznimno *d'* ili *ž*, a od *stj*, *skj*, *zdj*, *zgj* dolazi *šč*, *šč*, *žj*, rjeđe *ž*, *žž* i sl. (F. Ramovš, 1924, str. 282-286). *J* (<*dj*) nalazimo i u čakavskom narječju²⁸, gdje se na neveliku terenu javlja i *d'*. Od *tj* u čakavaca uglavnom imamo tipično čakavsko *t'*, ali također i *č* i *č* (usp. M. Moguš, 1977, str. 65-66). Kajkavci imaju na omanjem terenu *č* (od *tj*), uglavnom *č*. Od *dj* ima terena na zapadu na kojima dolazi uglavnom samo *j*, rijetko *ž*, dok je na istoku *ž* osjetno češće. No prema *stj*, *zdj* stanje u Turnima i u Delnicama v. u t. 21. U čakavaca dolazi *šč* (uglavnom redovno), *žj*, što znači da uglavnom svugdje ima istu sudbinu *dj* samostalno i u skupini *zdj*. Drugačije je (osim u pogledu rezultata *šč*, *šč*, *š*, *š* i sl.) u kajkavaca, koji imaju *žž* i tamo gdje se govori *j* (usp. M. Moguš, 1977, str. 83; P. Ivić, 1966, str. 380-381; Isti, 1973, str. 29-32; D. Brozović, 1965, str. 120-121). Može se zaključiti da je po situaciji u pogledu formule *měja*, *dàžja* (Turni) - *měja*, *dàžja* (Delnice) goransko kajkavsko stanje udaljeno od centralnog kajkavskog i blisko čakavskom i slovenskom.

²⁸Ovdje ne ulazimo u pitanje vremena jednačenja *j* od *dj* i primarnoga *j* u čakavaca.

Fonem *x* u goranskih se kajkavaca čuva uglavnom dobro, bolje nego u slovenskom jeziku i napose bolje nego u ostaloj kajkavštini, a poput stanja u čakavskom narječju. Najnestabilniji je na lukovdolskom području.

Skupina *čr* redovito se javlja u goranskih kajkavaca, poput stanja u većine ostalih kajkavaca, u čakavaca i u Slovenaca.

Zaključujući o konsonantizmu, možemo rezimirati da se u nekim značajkama goranski kajkavci udaljuju od ostalih kajkavaca odnosno imaju osobine nazočne u jugozapadnim kajkavskim govorima, onima što su pod čakavskim utjecajem (usp. što o tome kaže A. Šojat, 1981a). Ovamo bismo uvrstili pojave *zdj, zgj*>(uglavnom) *žj*, (uglavnom) izostanak zvučnih afrikata, (uglavnom) *-m>-n* u nepromjenjivim riječima i nastavcima, izostanak *š* u infinitivu i participu glagola "htjeti".

Bliže su kajkavskoj i slovenskoj fizionomiji ove pojave: da od *tj* (i od skupina *stj, skj*) dolazi *č*, sekvencija *rj* kao kontinuant praslavenskog *rj*, obezvučenje zvučnih opstruenata u finalnoj poziciji, protetsko *v*, široko zastupljeno neasimiliranje sekundarnih konsonantskih skupina. Tri posljednje spomenute pojave iznimno se javljaju i u čakavaca, jedino je desonorizacija zvučnih opstruenata nešto raširenija.

Posebno spominjem teren oko Lukovdola sa *šč* (*li:šče*) i *ž* (*gro:že*). Naime, Domaslovec npr. zapadno od Zagreba i danas ima fonem *ž* i fonem *č* (v. A. Šojat, 1981b), a tako je ili slično i drugdje na neveliku terenu između centralnih kajkavaca i goranskog dijalekta. Lukovdol, prilično povezan s tzv. prigorskim dijalektom, ipak ima *č* i *ž*, iako je u tom mjestu i okolici noviji čakavski utjecaj nesumnjiv (P. Ivić, 1961, str. 197).

Tako goranski kajkavci (i) u pogledu svojih konsonantskih osobina pokazuju specifičan položaj na hrvatskosrpskoj jezičnoj periferiji.

Literatura

- Vida Barac - Grum - B. Finka, 1967: "O govoru Delnica i Broda na Kupi", *Ljetopis JAZU*, 42/1967, str. 431-436.
- 1981: "Govori i nazivlje", u: *Gorski kotar*, Delnice 1981, str. 418-431.
- A. B e l i ć, 1929: "Kajkavski dijalekat", *Narodna enciklopedija srpskohrvatsko-slovenačka*, Zagreb, 1929, str. 222-228.
- 1960: *Istorija srpskohrvatskog jezika. Fonetika*, Nolit, Beograd 1960.
- F. B e z l a j, 1977-1982: *Etimološki slovar slovenskoga jezika*, I-II, SAZU, Ljubljana 1977, 1982.
- I. B r a b e c, 1969: "Mješoviti govori na sjevernoj periferiji hrvatskosrpskog jezika", *Ljetopis JAZU*, 73/1969, str. 421-426.
- D. B r o z o v i ć, 1963: "O fonetskoj transkripciji u srpskohrvatskom dijalektološkom atlasu", *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, VI/1963, str. 93-116.
- 1965: "Kajkavsko narječje", u: Stjepan B a b i ć, *Jezik*, Zagreb 1965, str. 118-125.
- 1977: "Uz opis starohrvatskosrpskoga fonološkog sustava (izrađen za potrebe Općeslavenskog lingvističkog atlasa)", u: *Zbornik radova povodom 70. godišnjice akademika Jovana Vukovića*, ANUBiH, Sarajevo 1977, str. 49-66.
- B. F i n k a, 1974: "Gorskokotarska kajkavština u našem dijalekatskom mozaiku", *Kajkavski zbornik. Dani kajkavske riječi*. Zlata 1974, str. 29-43.
- J. H a m m, 1974: *Staroslavenska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb 1974.
- J. H a m m - M. H r a s t e - P. G u b e r i n a, 1956: "Govor otoka Suska", *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 1/1956, str. 7-213.
- P. I v i ć, 1957: "Dva glavna pravca razvoja konsonantizma u srpskohrvatskom jeziku", *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, II/1957, str. 149-184.
- 1961: "Prilozi poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske", *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, VI/1961, str. 191-212.
- 1966: "Fonološki aspekt genetičkog odnosa između štokavske, čakavske i kajkavske dijalekatske gurpe", *Orbis scriptus*, München 1966, str. 375-383.
- 1968: "Razvoj principa distribucije fonema u srpskohrvatskom jeziku", *Književnost i jezik*, XV/1968, br. 2, str. 13-32.
- 1973: "Hijerarhija srodstva među jezičkim i dijalekatskim tipovima na slovenskom jugu", *Referati za VII međunarodni kongres slavista u Varšavi*, Novi Sad 1973, str. 15-38.
- 1981: "Prilog karakterizaciji pojedinih grupa čakavskih govora", *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 5/1981, str. 67-91.
- P. I v i ć et al., 1981: *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Sarajevo 1981.
- S. I v š i ć, 1970: *Slavenska poredbena gramatika*, Školska knjiga, Zagreb 1970.
- V. J u r k o v i ć, 1969: "Brodmoravičko narječje", u: *Brod-Moravice*, Brod Moravice 1969, str. 207-231.
- J. K e z e l e, 1984: *Drāga domāča rejč*, Zanatgrafika, Delnice 1984.

- J. Lisac, 1983a: "Jezik goranske dijalektalne književnosti (Prilog jezičnoj problematici hrvatske literarne novokajkavštine)", *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 21-22/1983, str. 41-88.
- 1983b: "Napomene o jeziku i tumač manje poznatih riječi (Uz panoramu suvremene goranske dijalektalne književnosti)", *Istra*, 21/1983, br. 1-2, str. 29-40.
- T. Logar, 1975: *Slovenska narečja*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1975.
- 1978: "Konsonantni sistemi v slovenskih narečjih", u: *XIV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, Ljubljana 1978, str. 19-31.
- N. Majnarić, 1938-1939: "Jedno rovtarsko narječje u Gorskom Kotaru", *Južnoslovenski filolog*, XVII/1938-1939, str. 135-149.
- M. Moğuš, 1971: *Fonološki razvoj hrvatskoga jezika*, MH, Zagreb 1971.
- 1977: *Čakavsko narječje. Fonologija. Školska knjiga*, Zagreb 1977.
- Ž. Muljačić, 1972: *Opća fonologija i fonologija suvremenoga talijanskog jezika*, Školska knjiga, Zagreb 1972.
- G. Neweklowsky, 1982: "O kajkavskim osobinama u nekajkavskim govorima Gradišća", *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 6/1982, str. 257-263.
- Marija Pavušić, 1981: "Delnički govor", *Delnice 1481-1981*, Delnice 1981, str. 95-99.
- M. Peškarn, 1958: "Neke napomene o fonetskom razvoju glasovnih grupa *sti*, *zdi*, *ski*, *zgi* u srpskohrvatskom jeziku", *Južnoslovenski filolog*, XXIII/1958, str. 247-253.
- F. Ramovš, 1924: *Historična gramatika slovenskega jezika*, II. *Konsonantizem*, Ljubljana 1924.
- 1935: *Historična gramatika slovenskega jezika*, VII. *Dialekti*, Ljubljana 1935.
- J. Rieger, 1961-1962: "Tendence pri razvoju l-a", *Slavistična revija*, 13/1961-1962, št. 1-4, str. 241-252.
- 1963: *Južnonotranjski govori*, SAZU, Ljubljana 1963.
- 1976: "Junkovićeve kajkavske teorije in slovenščina", *Slavistična revija*, 24/1976, št. 4, str. 437-465.
- R. Simon, 1969: *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, MH, Zagreb 1969.
- P. Skok, 1956: "Novi prilozi proučavanju govora žumberačkih čakavaca (Prvi dio)", *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 1/1956, str. 215-278.
- 1971-1974: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I-IV, JAZU, Zagreb 1971-1974.
- R. Strohalec, 1901: *Hrvatskih narodnih pripovijedaka knj. II. Narodne pripovijetke iz grada Karlovca, sela Lokava, Delnica i trgovišta Vrbovskog*, Karlovac 1901.
- 1903a: "Osobine današnjeg delničkog narječja", *Rad JAZU*, 153/1903, str. 115-208.
- 1903b: "Osobine današnjeg lokvarskog narječja", *Rad JAZU*, 152/1903, str. 162-248.

- P. Š i m u n o v i ć, 1970: "Dijalekatske značajke buzetske regije", *Istarski mozaik*, 8/1970, br. 5, str. 35-49.
- A. Š o j a t, 1969-1971: "Kratki navuk jezičnice horvatske (Jezik stare kajkavske književnosti)", *Kaj*, II/1969, br. 3-4, str. 49-61; br. 5, str. 65-80; br. 7-8, str. 49-64; br. 10, str. 65-80; br. 12, str. 65-80; *Kaj*, III/1970, br. 2, str. 81-96; br. 3-4, str. 65-80; br. 10, str. 49-64; *Kaj*, IV/1971, br. 10, str. 81-96; br. 11, str. 65-80.
- 1981a: "Čakavske osobine u jugozapadnim kajkavskim govorima", *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 5/1981, str. 151-167.
- 1981b: "Domaslovec (OLA 28)", *FO*, Sarajevo 1981, str. 307-313.
- Z. T u r i n a i A. Š e p i ć - T o m i n, 1977: *Rječnik čakavskih izraza*, Rijeka 1977.
- W. V e r m e e r, 1984: "Opozicija 'živo/neživo' u množini u jednom čakavskom sistemu (Omišalj)", *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 13-1/1984, str. 275-288.
- J. V u k o v i ć, 1974: *Istorija srpskohrvatskog jezika. I dio. Uvod i fonetika*, Naučna knjiga, Beograd 1974.
- Svetlana Z a j c e v a, 1967: "Specifična slovenska leksika u savremenim čakavskim govorima", *Prilozi proučavanju jezika*, 3/1967, 69-110.

Josip Lisac: CONSONANTISM AMONG GORANIAN AND OTHER KAJKAVIAN
SPEAKERS

S u m m a r y

The article explores what happened to proto-Slavonic consonants in two Goranian kajkavian speech groups. In addition, the author considers the basic features of Goranian kajkavian consonantism, making a comparison with other kajkavian as well as čakavian and Slovenian speakers. The article isolates those features that connect Goranians with other kajkavian and čakavian speakers.